

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิรูปหลักสูตรเศรษฐศาสตร์บัณฑิตที่สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา และนโยบายทางการศึกษา

ตอนที่ 3 การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน

ตอนที่ 4 แนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์แนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสทางเลือก

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในอดีตประเทศไทยเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรเพื่อการยังชีพ ผลผลิตที่สำคัญที่สุดคือ ผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งนอกจากการกสิกรรมแล้ว ยังรวมถึงผลผลิตจากป่าไม้ การเลี้ยงสัตว์ และจับสัตว์น้ำ ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจจะส่งผลให้โครงสร้างการผลิตของประเทศเปลี่ยนแปลงไป คือ ในปี พ.ศ. 2546 เศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงสุด คือ อุตสาหกรรม (35.2%) รองลงมาคือ การค้าส่งและค้าปลีก (15.4%) บริการ (13.1%) และเกษตร (9.8%) ที่เหลือเป็นสาขาอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ประชากรไทยส่วนใหญ่ยังอยู่ในชนบท และพึ่งพาสาขาเกษตรเป็นสัดส่วนสูง ในขณะที่ประสิทธิภาพการผลิตของสาขาเกษตรล้าหลัง เกษตรกรจึงเสียเปรียบ มีรายได้ต่ำ ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจไทยเติบโตอย่างไม่สมดุลระหว่างภาคเมืองและชนบท (วิทยากร เชียงกูล, 2548)

ในด้านการค้าระหว่างประเทศของไทย มีลักษณะของโครงสร้างการที่เป็นการดำเนินนโยบายแบบเปิดเสรี พึ่งพาการลงทุน และการค้าขายกับต่างประเทศมาโดยตลอด ทำให้ขนาดของการเปิดประเทศ เพิ่มขึ้นตามลำดับ คือ ไทยมีขนาดของการเปิดประเทศ 30% ในปี พ.ศ. 2504 เพิ่มขึ้นเป็น 75.8% ในปี พ.ศ. 2533 และ 110% ในปี พ.ศ. 2544 สินค้านำเข้ามีมูลค่าสูงกว่าสินค้าส่งออกมาตลอดระยะเวลา 40 ปี โดยเฉพาะช่วง 6-7 ปี ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ไทยขาดดุลการค้าสูงมาก ซึ่งสาเหตุที่มูลค่าการนำเข้าของไทยสูงกว่ามูลค่าการส่งออก เนื่องจากโครงสร้างการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกต้องพึ่งพาเครื่องจักร และอุปกรณ์จากต่างประเทศ อีกทั้งยังต้องพึ่งตลาดกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม (วิทยากร เชียงกูล, 2548)

ด้วยเหตุที่ประเทศไทยมีการเร่งรัดพัฒนาตามแนวทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ที่นำหลักวิชาของประเทศตะวันตก และมุ่งพัฒนาเพื่อตามให้ทันประเทศเหล่านั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับประเทศไทยหลายประการ คือ ปัญหาเศรษฐกิจภาคชนบท เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการ มากกว่าภาคเกษตร ปัญหาเศรษฐกิจของภาคเมือง ซึ่งเน้นการผลิตและการบริโภคสินค้าอุตสาหกรรม และบริการต่างๆ ทำให้เกิดความแออัด และมลภาวะของสภาวะแวดล้อมเพิ่มขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไปเป็นแบบเอารัดเอาเปรียบ ปัญหาด้านการกระจายทรัพยากรและรายได้ที่ไม่เป็นธรรม จากระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นทุนนิยมแบบผูกขาด ทำให้มีการกระจายการถือครองปัจจัยการผลิตไม่เสมอภาค และปัญหาการศึกษา การพัฒนาคนและชุมชน (วิทยากร เชียงกูล, 2548) จนกระทั่งในปี 2540 ประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่ง วิทยากร เชียงกูล (2548) ได้สรุปว่าเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีสาเหตุสืบเนื่องมานาน 4 ประการ คือ

1. โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของไทยที่มีลักษณะรวมศูนย์ และใช้นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจแบบเป็นบริวารของประเทศทุนนิยมพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้การพัฒนาประเทศขาดความสมดุลระหว่างเมืองกับชนบท
2. การขาดระบบตรวจสอบและถ่วงดุลในระบบธนาคาร เปิดโอกาสให้ผู้บริหารทั้งภาครัฐและเอกชนมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวในระยะสั้น
3. การดำเนินนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผิดพลาดหวังแต่กู้เงินต่างชาติมาลงทุนในระยะสั้น ไม่ส่งเสริมการออมและการสร้างทุนในประเทศ
4. การที่ระบบการศึกษา การสร้างและการถ่ายทอดความรู้ ยังเป็นแบบท่องจำจากตำราดั้งเดิม และจากต่างประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ และมีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในด้านแนวคิดที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล อีกทั้งเป็นแผนที่ดำเนินการในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ จึงจำเป็นต้องเร่งรัดการปฏิรูประบบเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติ และมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤต พร้อมทั้งวางรากฐานการพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในประเทศให้มีความเข้มแข็ง และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก และสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ในขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับการพัฒนา เพื่อเตรียมพัฒนาประเทศสู่ความเป็นฐานเศรษฐกิจ

ของภูมิภาค โดยเฉพาะด้านการเกษตร การแปรรูปการเกษตรและอาหาร การเป็นฐานการ
ท่องเที่ยวที่หลากหลาย และเป็นศูนย์กลางการศึกษาและวิทยาการที่เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการ
พัฒนาเป็นประตูเศรษฐกิจเชื่อมโยงกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านและภูมิภาค โดยอาศัยศักยภาพที่
ได้เปรียบของพื้นที่เศรษฐกิจและโครงข่ายบริการพื้นฐานที่พัฒนาขึ้นแล้ว เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะ
และขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ให้ก้าวตามโลกอย่างรู้เท่าทันโดยกำหนดสภาพ
สังคมไทยที่พึงประสงค์ เพื่อมุ่งพัฒนาสู่ "สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ" ใน 3 ด้าน คือ สังคม
คุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมमानชนันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) มีแนวทางการ
พัฒนามนพื้นฐานของการให้ "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" โดยยึดหลักปรัชญา "เศรษฐกิจ
พอเพียง" และได้กำหนดวิสัยทัศน์ว่า "มุ่งพัฒนาสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ เพื่อความอยู่ดีมี
สุขของคนไทยที่ยั่งยืน"โดยพันธกิจของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 คือ
"สร้างสังคมคุณภาพ สร้างฐานเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืน สร้างมูลค่าผลผลิตจากฐานความรู้
เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกและภูมิภาค อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาจะ
เน้นความสำคัญที่ทุนเศรษฐกิจ เงินงบประมาณส่วนใหญ่อิงกระจายไปสู่กระทรวงที่เกี่ยวข้องกับ
การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังนั้นในแผน ๑๐ ถูกปรับเปลี่ยนให้เน้นความสำคัญทางด้านสังคม
รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบแนวคิดในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
โดยจัดสมดุลสามทุนหนุนเศรษฐกิจโตแบบคุณภาพ คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุน
ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนพัฒนาฯฉบับที่ 10 ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ 5 ด้าน คือ คน ชุมชน โครงสร้าง
เศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากร และการสร้างธรรมาภิบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธศาสตร์แรก
เป็นการพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ เป็นยุทธศาสตร์ที่
เน้นการพัฒนาคน ทั้งมิติของจริยธรรมและมิติของความรู้ มุ่งสู่สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน โดย
นำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ ทั้งการเร่งปฏิรูปการศึกษา ขยายรูปแบบการเรียน
การสอนที่มุ่งการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับการพัฒนาด้าน จิตใจ
เพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมฐานความรู้ และเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ
ยุทธศาสตร์ที่ 2 คือ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ
ยุทธศาสตร์ที่ 3 คือ การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่ 4 คือ การ
พัฒนามนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและ

สิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์ที่ 5 คือ การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ความยั่งยืน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา และนโยบายการศึกษา

การปฏิรูปการศึกษา ได้จัดไว้เป็นเป้าหมายหลักของพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับปัจจุบัน เนื่องจากปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในสังคมไทยเกี่ยวข้องกับปัญหาทางการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นการสร้างความรู้และเทคโนโลยี และ การศึกษาเป็นเครื่องพัฒนาทักษะ ฝีมือ ของแรงงานเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการผลิต ดังนั้น การแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจในระยะยาวจำเป็นต้องมีการปรับระบบการศึกษา โดยที่การศึกษานั้นมีความมุ่งหมาย 2 ประการ คือ ความมุ่งหมายทั่วไป เป็นความมุ่งหมายหลักที่กำหนดแนวกว้างๆ ทั่วไปในการจัดการศึกษาและหลักสูตร ดังเช่น ความมุ่งหมายของการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ และความมุ่งหมายเฉพาะเป็นความมุ่งหมายเฉพาะเรื่องแยกย่อยมาจากความมุ่งหมายทั่วไป เช่น ความมุ่งหมายของหลักสูตร ความมุ่งหมายเฉพาะวิชา (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539) สวณใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายของการศึกษา หมายถึง จุดประสงค์ปลายทางสูงสุดที่ยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษาและหลักสูตร เห็นผลได้ในระยะยาว และยังสะท้อนถึงปรัชญา และค่านิยมทางการศึกษาของประเทศที่ยึดถืออยู่ สำหรับในบริบทไทยนั้น ได้แบ่งระดับความมุ่งหมายของการศึกษาแต่ละระดับ โดยเรียงลำดับจากกว้างที่สุดไปสู่แคบที่สุด ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับชาติ เป็นความมุ่งหมายของการศึกษาระดับสูงสุดที่สะท้อนถึงปรัชญาและอุดมการณ์ของชาติในการจัดการศึกษา
2. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับการศึกษา หรือประเภทการศึกษา เป็นความมุ่งหมายในระดับรองลงมา เป็นผลที่ต้องการจากการศึกษาในระดับ หรือประเภทของการศึกษานั้นๆ
3. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับหลักสูตร เช่น ความมุ่งหมายของหลักสูตรประเภทต่างๆ
4. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์ นิยมใช้คำว่า "จุดประสงค์ทั่วไป"
5. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับรายวิชา มักนิยมใช้คำว่า "จุดประสงค์รายวิชา"
6. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับการเรียนการสอน มักนิยมใช้คำว่า "จุดประสงค์การเรียนรู้ หรือจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม"

ความมุ่งหมายของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นระดับชาติ ระดับการศึกษา ระดับหลักสูตร ระดับกลุ่มวิชา ระดับรายวิชา และระดับการเรียนการสอน สามารถจำแนกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. ด้านความรู้หรือสติปัญญา หรือที่เรียกว่า พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เป็นความมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางสมอง หรือสติปัญญา โดยเริ่มตั้งแต่การที่บุคคลมีความสามารถในการจดจำเนื้อหา หรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ แล้วนำสิ่งที่รู้ไปสร้างให้เกิดความเข้าใจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินผล

2. ด้านเจตคติ ความรู้สึกนึกคิด หรือที่เรียกว่า จิตพิสัย (Affective Domain) เป็นความมุ่งหมายเกี่ยวกับการพัฒนาด้านจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และเจตคติ โดยเริ่มตั้งแต่ที่บุคคลรับประสบการณ์จากสิ่งหนึ่งๆ และเกิดการรับรู้ในสิ่งนั้น แล้วตอบสนอง และให้คุณค่าต่างๆ ในสิ่งที่ตนรับรู้ จากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงเป็นระบบ แล้วสร้างเป็นลักษณะนิสัย หรือบุคลิกตามคุณค่าตามลำดับ คือ การรับ การตอบสนอง การสร้างคุณค่า การจัดระบบคุณค่า และการสร้างลักษณะนิสัย

3. ด้านทักษะ หรือที่เรียกว่า ทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) เป็นความมุ่งหมายที่เกี่ยวกับการพัฒนาในด้านทักษะในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยเริ่มตั้งแต่บุคคลรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า รวมทั้งการเคลื่อนไหวด้วยกล้ามเนื้อ แล้วเตรียมความพร้อมทางสติปัญญา ทางกาย และทางอารมณ์ที่จะปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง จากนั้นจึงตอบสนองโดยการแสดงออกด้วยการเลียนแบบ หรือลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นทักษะนิสัย และพัฒนาเป็นทักษะขั้นสูงโดยการตอบสนองสิ่งที่ซับซ้อนขึ้น และการแสดงการใช้ทักษะที่ผสมผสานอย่างคล่องแคล่วและมั่นใจ โดยเรียงลำดับที่ซับซ้อนน้อยที่สุดไปหามากที่สุด คือ การรับรู้ การเตรียมพร้อม การตอบสนองตามแนวทางที่ทำให้เกิดทักษะนิสัย และการตอบสนองสิ่งที่ซับซ้อน (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

สรุป ความมุ่งหมายของการศึกษา หมายถึง เป้าหมาย หรือความต้องการที่วางไว้ เพื่อยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่า เกิดทักษะ สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน ตามที่กำหนดไว้

การศึกษากับการพัฒนาประเทศ

การศึกษา เป็นเครื่องมือสำคัญในการก่อให้เกิดการพัฒนา (ชนิตา รัชพลเมือง, 2532) ดังกระแสพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ได้ทรงปาฐกถาในเรื่อง การศึกษากับการพัฒนาประเทศ ไว้ตอนหนึ่งว่า "ทำอะไรเกี่ยวกับการศึกษาก็เป็นการพัฒนาประเทศทั้งนั้น"

การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม (Social process) ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งนักวิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์ เห็นว่า การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคม (Development Process) กล่าวคือ พัฒนาทั้งตัวบุคคลและกำลังคนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคม และในขณะเดียวกันก็พัฒนาสังคมโดยตรงด้วย (วิจิตร ศรีสอาน, 2524 อ้างถึงใน ชนิตา รัชพลเมือง, 2532) อีกทั้งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันมีความสำคัญมาก ทั้งในการ

บริหารจัดการองค์กร และการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการใช้การศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีปริมาณ และผลิตภาพสูงขึ้น โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพคนให้มาก ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ความสามารถ และสุขภาพ (เทียนฉาย กิระนันท์, 2539)

การศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ

การพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ ต้องมีทั้งความเจริญ (Growth) และการเปลี่ยนแปลง (Change) ซึ่งการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาที่สำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในแง่เศรษฐศาสตร์การศึกษาเป็นทั้งการลงทุนและการบริโภค และมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยตรง โดยคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด คือ เป็นทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) ดังนั้น จึงต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์ โดยให้การศึกษาอบรม เพื่อให้บุคคลมีความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยมที่ดี ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการด้านพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539)

ส่วน เทียนฉาย กิระนันท์ (2539) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ของการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจไว้ว่า การศึกษาต้องสามารถเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ในด้านการใช้ทรัพยากร และการผลิตให้เกิดผลคุ้มค่า สร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ สร้างเสถียรภาพและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้และผลผลิตให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศ ซึ่งส่วนสำคัญที่การศึกษาจะทำได้ดี คือ การพัฒนาคนให้เป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ และเพื่อให้การศึกษาเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควรจะจัดระบบการศึกษาที่มีลักษณะ ดังนี้ (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539)

1. เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับปัญหาของประเทศ
2. เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตการทำงานของสังคมนั้นๆ
3. เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมการทำงานอิสระ เพื่อลดปัญหาการว่างงาน
4. เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมการเป็นผู้ประกอบการ
5. เป็นการศึกษาที่สร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ได้แก่ การเป็นผู้มีวินัย ประหยัด มีเจตคติที่ทันสมัย และเป็นผู้ที่มองเห็นความสำคัญของส่วนรวม มองถึงประโยชน์ของส่วนรวมควบคู่กับประโยชน์ส่วนตน
6. จัดให้มีบริการแนะแนวอาชีพในสถาบันการศึกษาทุกระดับ

การศึกษากับการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคม ต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกของสังคม รวมทั้งพัฒนาทัศนคติ และค่านิยมที่เหมาะสม และเอื้ออำนวยต่อแนวทางการพัฒนาสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย การศึกษาจึงเป็นทั้งกระบวนการรักษา และถ่ายทอด

มรดกทางวัฒนธรรมของสังคม และเป็นตัวการในการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เพื่อให้สังคมได้พัฒนาไปในแนวทางที่ปรารถนา

ในทางเศรษฐศาสตร์ มองการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคม คือ มีบทบาทในการพัฒนาตัวบุคคลและกำลังคน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคม และเชื่อว่าเมื่อคนมีความรู้และมีคุณภาพ จะสามารถนำประเทศเข้าสู่การแข่งขันในโลกยุคปัจจุบันได้ โดยที่การพัฒนาคน คือ การเพิ่มศักยภาพ และขีดความสามารถด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านปัญญา สามารถคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และให้เหตุและผลเชิงวิทยาศาสตร์ได้ ด้านอาชีพ สร้างคนให้มีอาชีพในท้องถิ่น สามารถนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพ ฝึกฝนให้มีวินัยในการเดินทาง และสร้างคนให้มีความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยในทางเศรษฐศาสตร์เชื่อว่า เมื่อคนมีความรู้ และมีคุณภาพจะสามารถนำประเทศเข้าสู่การแข่งขันในโลกปัจจุบันได้ (วัชร ตระกูลงาม, 2542) ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ "สังคมที่เข้มแข็ง และมีคุณภาพ" ใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

ความหมายของการปฏิรูป

"การปฏิรูป" เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างยาวนานใหญ่ เป็นการเปลี่ยนทั้งระบบ แต่เปลี่ยนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ทำให้ไม่เกิดความรุนแรงหรือกระทบในทางเสียหายน้อยที่สุดเป็นวิถีทางของอารยชน เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยที่ยึดหลักการเปลี่ยนแปลงโดยปราศจากการใช้พลังกำลังและความรุนแรง (วิชัย ตันศิริ, 2542) อีกทั้งยังเป็นการปรับปรุงทั้งด้านความคิด และวิธีการปฏิบัติในกิจการต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาจากเดิมไปสู่แนวใหม่ เพื่อให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น (เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, 2541: 5)

ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษา

ปฏิรูป คือ การเปลี่ยนทั้งระบบ หรือ เปลี่ยนเชิงระบบ โดยมีแนวปฏิบัติหรือยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปที่ทำให้เกิดผลดีที่สุด และกระทบกระเทือนทางลบน้อยที่สุด ดังนี้ (วิชัย ตันศิริ, 2542)

1. ปฏิรูประบบการเรียนการสอนและการประเมินผล

เป็นยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปทั้งหมด เพราะหากเปลี่ยนแปลง ณ จุดนี้ได้จะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษา และสามารถแก้ไขปัญหาของความสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ตลอดจนเตรียมคนเพื่อการศึกษาต่อตลอดชีวิต และในการปฏิรูปจำเป็นต้องปรับระบบการบริหารจัดการด้วย ซึ่งประเด็นสำคัญ คือ ปัจจัยตัวแปรที่จะทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา มีปัจจัยตัวแปร 6 ตัวด้วยกัน คือ

1.1 การปรับหลักสูตร และกำหนดปรัชญาของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ดี

- 1.2 การฝึกอบรม และพัฒนาครู สอดคล้องกับการปรับหลักสูตร และกำหนดปรัชญา
- 1.3 การเป็นผู้นำที่ดีของอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน
- 1.4 การจัดอุปกรณ์การเรียนการสอน ตำรา หนังสือ ให้มีความเพียงพอแก่สถานศึกษา
- 1.5 ระบบการประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และปรัชญาของหลักสูตรข้อ 1
- 1.6 ชุมชนให้การสนับสนุน

จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์การปฏิรูประบบการเรียนการสอน ทำให้เกิดยุทธศาสตร์อื่นๆ ตามมา ได้แก่

- ก) การปฏิรูปการฝึกหัดครูและการพัฒนาครู
- ข) การปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระในการดำเนินงานมากขึ้น
- ค) การปรับระบบการประเมินผลให้มีทั้งระบบการประเมินภายในแบบ "Formative Evaluation" เพื่อตรวจสอบและพัฒนาตัวผู้เรียน และการประเมินภายนอกเพื่อดูผลสรุปรวม เรียกว่า Summative Evaluation การประเมินสรุปยอด

2. การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา

การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาในแนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมาย 5 ประการ คือ

- 2.1 มุ่งหมายให้เกิดเอกภาพด้านนโยบายทุกระดับการศึกษาโดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา ตลอดจนความสอดคล้องในการดำเนินนโยบายระหว่างระดับการศึกษา
- 2.2 มุ่งหมายจะให้เกิดการแบ่งภารกิจให้ชัดเจน ระหว่างส่วนกลางที่ควรทำหน้าที่หลัก ด้านกำหนดนโยบาย คุณภาพ มาตรฐาน การจัดสรรทรัพยากร การติดตามประเมินผล การกำกับ และส่วนของจังหวัด และสถานศึกษา หรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้ทำหน้าที่บริหาร และจัดการ
- 2.3 มุ่งหมายให้มีการกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นมากขึ้น ให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามา ร่วมรับผิดชอบมากขึ้นตามลำดับความพร้อมของแต่ละท้องถิ่น
- 2.4 มุ่งหมายให้เกิดประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ
- 2.5 มุ่งหมายให้เกิดผลดีต่อการกระจายโอกาสทางการศึกษา

โดยสรุป การปฏิรูประบบการบริหาร หมายความว่า ควรจะมีกระทรวงเดียวทำหน้าที่เพื่อวางนโยบายและจัดสรรงบประมาณการศึกษาทั้งหมด และกระจายอำนาจหน้าที่การปฏิบัติงาน ให้จังหวัดดำเนินงานเป็นตัวแทนกระทรวงในจังหวัด ควบคุมดูแลสถานศึกษาและบุคลากร ให้สถานศึกษาระดับการศึกษาพื้นฐานมีความเป็นอิสระมากขึ้น ส่วนสถาบันอุดมศึกษานั้นให้มีความเป็นนิติบุคคลทั้งหมด และอาจจะออกนอกระบบราชการได้ มีวิธีการจัดสรรงบประมาณแบบอุดหนุนทั่วไปที่เรียกกันว่า "Block Grant"

3. การปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่

การปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความจำเป็นของยุคสมัยใหม่ หมายความว่า จะต้องเตรียมคนให้สามารถศึกษาได้ตลอดชีวิต และในการเตรียมนี้จะต้องจัดการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี ให้แก่ประชาชน โดยรัฐไม่เก็บค่าใช้จ่าย การวางพื้นฐาน ควรกำหนดให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเป็นระดับที่เชื่อมโยงกับอุดมศึกษา เพื่อให้ประชาชนมีความพร้อมทางด้านวิชาการที่จะไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป

นอกจากนี้แล้ว ในระดับหลังการศึกษาพื้นฐานควรได้มีการปรับระบบอุดมศึกษาให้มีความยืดหยุ่นมีความหลากหลาย สร้างเส้นทางศึกษาต่อไว้หลายๆ เส้นทาง แต่ให้มีความเชื่อมโยงกัน ในที่สุด การจัดตั้งวิทยาลัยชุมชนเพื่อเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยก็เป็นวิธีการหนึ่ง

4. บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษา

ความสำคัญของบทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษามีหลายประการ แต่ที่สำคัญก็คือ การศึกษาในระดับอาชีว ทั้งอาชีวศึกษาและอาชีวขั้นสูง หากให้เอกชนมีบทบาทในการจัด จะทำให้เกิดความสมดุลและความสอดคล้องระหว่างตลาดแรงงาน โดยสรุป การปฏิรูปการศึกษานั้น น่าจะมียุทธศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงรวม 5 แนวทาง คือ

1. การปฏิรูประบบการเรียนการสอน-การประเมินผล
2. การปฏิรูปการฝึกอบรมครู และระบบการพัฒนาครู การใช้ครู
3. การปฏิรูประบบการบริหารจัดการ

3.1 ปรับระบบการบริหารงานส่วนกลางให้ทำหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบาย จัดสรรงบประมาณ กำหนดหลักสูตร มาตรฐานการประเมินผล และการกำกับ

3.2 กระจายอำนาจการบริหารจัดการให้ระดับจังหวัดมากขึ้น โดยให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

3.3 ปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระ รับผิดชอบต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

4. ปรับระบบการศึกษา โดยจัดให้มี

- 4.1 การศึกษาพื้นฐาน 12 ปี จากประถมศึกษาปีที่ 1 - มัธยมศึกษาปีที่ 6
- 4.2 การอุดมศึกษาที่หลากหลาย และเชื่อมโยงกัน
- 4.3 ระบบการศึกษาตลอดชีวิต

5. ยุทธศาสตร์ของการระดมสรรพกำลังจากทุกๆ ส่วนของสังคม รวมทั้งภาคเอกชนให้เข้ามาจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

สำหรับแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ที่เป็นกรอบนโยบายที่จะผลักดันการดำเนินการในการจัดการศึกษา ให้เกิดการปฏิรูปที่เป็นรูปธรรมตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติ พ.ศ. 2542 นั้น ปัญญาปฏิรูปการศึกษาเป็นนโยบายที่จะนำมาปฏิบัติการศึกษา 5 ด้านด้วยกัน คือ (กองทัพ เคลือบพนิชกุล และคณะ, 2547 : 10-11)

1. ปฏิรูประบบการศึกษา ให้สอดคล้องซึ่งกันและกันทั้งระบบไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
2. ปฏิรูปการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญแก่หลักสูตรผู้เรียน เนื้อหา สาระ วิธีการเรียน การสอน แหล่งการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน
3. ปฏิรูประบบการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งของหน่วยงานรัฐองค์กรปกครองท้องถิ่น และเอกชน โดยเน้นการกระจายอำนาจ
4. ปฏิรูปครูคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา โดยถือว่าเป็นผู้ประกอบวิชาชีพชั้นสูงเน้นมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพและการพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง
5. ปฏิรูประบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา เพื่อระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้เพื่อการจัดการศึกษา จัดสรรทรัพยากรให้ถึงผู้เรียนอย่างเสมอภาคและเป็นระบบมีระบบบริหารทรัพยากรที่มีความคล่องตัวอย่างมีประสิทธิภาพตรวจสอบได้

ซึ่งนโยบายทั้ง 5 ด้านดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาที่หน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการรวมทั้งศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปการศึกษาในระดับกระทรวงและระดับจังหวัด พร้อมทั้งจะสนองตอบนโยบายดังกล่าวให้เกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงต่อไป

การจัดการเรียนการสอนอุดมศึกษาตามแนวปฏิรูป

ตามสาระพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 การจัดการเรียนรู้มุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ด้านเนื้อหาสาระ พัฒนาทักษะ กระบวนการคิด เตรียมการเพื่อเผชิญสถานการณ์ รวมถึงการประยุกต์ความรู้เพื่อป้องกันและแก้ปัญหา เน้นการศึกษาศึกษาตลอดชีวิต สอดคล้องกับหลักการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้หลัก 4 ประการ ของยูเนสโก คือ การเรียนรู้เพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (ยูเนสโก, 1997 อ้างถึงใน เสริมศรี ไชยศรี สุรพล บัวพิมพ์ และสุนทรี คนเที่ยง, 2543)

การเรียนรู้เพื่อรู้ เป็นการผสมผสานความรู้ทั่วไปที่กว้างขวางเพียงพอเข้ากับโอกาสที่จะศึกษาบางวิชาอย่างละเอียดลึกซึ้ง การฝึกฝนในวิธีเรียนรู้เพื่อจะได้ตีดวงประโยชน์จากการศึกษาไปจนตลอดชีวิต พัฒนาทักษะเพื่อประกอบอาชีพและการติดต่อดัมพันธ์กับผู้อื่น

การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง จุดประสงค์เพื่อให้เกิดความชำนาญทางด้านวิชาชีพ ความสามารถรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ และปฏิบัติเป็นหมู่คณะ เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม ก่อให้ผู้เรียนเกิดปฏิภาณไหวพริบ ความเฉลียวฉลาด คล่องแคล่ว ดุลยพินิจ และสามารถคุมการทำงานเป็นหมู่คณะได้

การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน เป็นการให้โอกาสผู้เรียนเข้าใจผู้อื่น และสร้างความตระหนักว่ามนุษย์เราจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน

การเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อจะได้สามารถปรับปรุงบุคลิกภาพของตน มีดุลยพินิจ และรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น การจัดการศึกษาต้องไม่ละเลยศักยภาพ ซึ่งได้แก่ ความจำ การใช้เหตุผล ความซาบซึ้งในสุนทรียภาพ สมรรถนะทางร่างกายและทักษะในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น

วิสัยทัศน์ในการปฏิรูปอุดมศึกษาอย่างมีคุณภาพ

ประเด็นเรื่องของคุณภาพนั้น เป็นเรื่องสำคัญของการอุดมศึกษา และเกี่ยวพันทั้งวิชาการ (academic) และวิชาชีพ (profession) ชั้นสูง มีการดำเนินงานที่สร้างความมั่นใจให้กับสังคมได้ว่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์กับชีวิตและสังคมได้ เป็นไปตามมาตรฐานที่สังคมยอมรับ ในสถาบันอุดมศึกษา คำว่า คุณภาพ จะมีความหมายได้ 4 ประการ (อมรวิรัช นาคธรรพ, 2543) ดังนี้

1. คุณภาพ หมายถึง ความเก่งกาจสามารถทางวิชาการ ไม่ว่าจะในด้านการสร้างความรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ ที่เรียกว่า ความเป็นเลิศทางวิชาการ นั่นคือการที่สถาบันอุดมศึกษาสามารถแสดงตนให้เป็นที่ประจักษ์ว่าในภารกิจด้านการสอน การวิจัย อันถือเป็นภารกิจหลัก แต่ละสถาบันได้ให้ ผลผลิตที่ดีเยี่ยม จากภารกิจเหล่านั้น

2. คุณภาพ หมายถึง การตอบสนองปณิธานภารกิจเฉพาะของสถาบันอุดมศึกษา ภารกิจองค์กร หรือ mission statement ที่บ่งบอกถึงเป้าหมายและคุณลักษณะเฉพาะของสถาบันนั้น ๆ

3. คุณภาพ หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มีการทำงานอย่างคุ้มค่าคุ้มเงิน นั่นคือประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรที่ได้รับอุปถัมภ์จากประชาชน

4. คุณภาพ หมายถึง การมีขีดความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง นั่นคือความสามารถ ในการตรวจสอบข้อผิดพลาดของตนเอง แล้วแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้อง

สถาบันอุดมศึกษาทุกระดับ และทุกแห่งควรมีอิสระในการดำเนินงานและการตัดสินใจในการบริหารแบบธรรมรัฐ (good governance) สูงขึ้น มีความร่วมมือกับหน่วยงานหลากหลายขึ้น สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมและชุมชนได้ดียิ่งขึ้น ภายใต้ความมีอิสระมากขึ้นของสถาบันอุดมศึกษานั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมและชุมชน ถึงการได้ใช้อำนาจหน้าที่ และความเป็นอิสระในการบริหารจัดการอย่างถูกต้อง เหมาะสมแก่การได้รับทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ มีประสิทธิภาพและคุณภาพตามภารกิจที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งเป็นพื้นฐานของเรื่องความสามารถตรวจสอบได้ (accountability) ที่จำเป็นต้องมีควบคู่ไปกับความเป็นอิสระในการดำเนินงาน (โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2539) ซึ่งการบริหารจัดการที่ดี (good governance)

หมายถึง การบริหารจัดการที่จะทำให้งานสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยผู้ที่อยู่ในองค์กรทุกระดับมีความพึงพอใจ การบริหารจัดการที่ดีประกอบด้วย 12 องค์ประกอบ คือ ความโปร่งใส ความเป็นธรรม การมีส่วนร่วม การรับรู้ของประชาคม ประสิทธิภาพและประสิทธิผล การตรวจสอบได้ ความมีอิสระคล่องตัว การมีแผนงานและเป้าหมาย การมีกฎระเบียบ การกระจายอำนาจ การประเมิน และการตอบสนองสังคม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

หลักการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบ โครงสร้าง กระบวนการจัดการศึกษา การจัดกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน มีดังนี้

การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักของการมีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คุรุศาสตร์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู คุรุศาสตร์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา (มาตรา 9)

การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ (มาตรา 22)

การจัดการศึกษา ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่อง ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน (มาตรา 23)

การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาดำเนินการจัดเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น และทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้ง

สามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ (มาตรา 24) และให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัย เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา (มาตรา 30) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

แผนการศึกษาแห่งชาติ

แผนการศึกษาแห่งชาติ เป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี (พ.ศ. 2545-2559) มีสาระของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และเป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา แผนพัฒนาการอุดมศึกษา และแผนพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม อีกทั้งได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาพื้นฐานในการกำหนดแผน โดยที่คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอุดมศึกษา คือ การปรับปรุงคุณภาพการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้มีความเป็นเอกภาพระดับนโยบาย เพื่อรองรับการทำงานระหว่างสถาบันอุดมศึกษาที่มีรูปแบบการจัดที่หลากหลาย เพื่อความคล่องตัวในการบริหารงานอย่างมีอิสระนอกกระบวนราชการ และนำไปสู่ระบบที่มีการแข่งขัน และพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามปรัชญาและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา จัดให้มีการกำหนดจุดที่ตั้งของสถาบัน โดยการวิเคราะห์ศักยภาพความเหมาะสม ความสามารถในการปฏิบัติการกิจ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปสู่ภูมิภาค พัฒนาหลักสูตรแกนกลางให้ตอบสนองมาตรฐานการศึกษาของชาติ และของแต่ละระดับการศึกษา รวมทั้งมีสาระความรู้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สร้างความสามารถและทักษะในการใช้ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ รวมทั้งความรู้ด้าน ศิลปะ ดนตรี และกีฬา เพื่อพัฒนาคนอย่างสมดุลรอบด้าน และพัฒนาหลักสูตรให้สามารถเสริมสร้างบูรณาการของความรู้ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลก รวมทั้งการสร้างความรู้ ข่าวสาร และข้อมูลใหม่ถ่ายทอดไปยังสถานศึกษา เพื่อให้ครู อาจารย์ ได้นำมาส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งที่เป็นวิชาการ และวิชาชีพที่มุ่งพัฒนาให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม คุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545)

3. การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตร ต้องอาศัยพื้นฐานหลายๆ ประการประกอบกัน ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญมี 4 ประการ คือ การกำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ สาระความรู้และประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล (Taba, 1962 ; ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

การพัฒนาหลักสูตรมีความหมายกว้าง และครอบคลุมถึงกระบวนการสร้างหลักสูตร การวางแผนหลักสูตร และการปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งเซเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Saylor และ Alexander, 1971) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การจัดทำหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือเป็นการจัดทำหลักสูตรใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมอยู่ก่อน และการพัฒนาหลักสูตรอาจหมายรวมถึงการสร้างเอกสารอื่นๆ สำหรับผู้เรียนด้วย

ธำรง บัวศรี (2542) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การจัดทำหลักสูตรแม่บท เพื่อนำไปใช้ได้ทั้งระบบการศึกษา เป็นหลักสูตรที่ได้ทำการยกร่าง และได้ทำการทดลองและทดสอบ จนแน่ใจว่าสามารถนำไปใช้ได้โดยทั่วไป ซึ่งหลักสูตรที่ทำการยกร่างครั้งแรกก่อนที่จะเอาไปทดลอง ทดสอบ และแก้ไขจนได้หลักสูตรแม่บทนั้น เรียกว่า หลักสูตรต้นแบบ ดังนั้น วงจรของการพัฒนาหลักสูตร จึงประกอบด้วย การจัดทำหลักสูตรต้นแบบ การจัดทำหลักสูตรแม่บท การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตร

ส่วน ปทีป เมธาคุณวุฒิ (2545) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบัน การพัฒนาอาจจะทำได้โดยผู้สอนในรายวิชา หรืออาจเป็นการดำเนินงานของสถาบัน โดยมีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงในการพัฒนาหลักสูตร คือ การพิจารณาถึงความต่อเนื่องและความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรของการศึกษาแต่ละระดับ และสภาพความเป็นจริง ดังนี้

1. อุดมคติแห่งการศึกษาในสังคมไทย
2. ความต้องการของนักวิชาการ
3. ความต้องการของหน่วยงานที่ใช้บัณฑิตในทัศนะของหน่วยงานเอง
4. ความต้องการของหน่วยงานตามทัศนะของหน่วยงานเอง
5. ความต้องการของชุมชนที่ประชาชนรู้สึกเอง
6. ความต้องการของชุมชนที่มองเห็นโดยผู้วางแผนการศึกษา

แนวคิดและรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์

ไทเลอร์ (Tyler) ได้เสนอหลักการและเหตุผลในการพัฒนาหลักสูตร โดยใช้ชื่อเรียกว่า "เหตุผลของไทเลอร์" (Tyler's rationale) ไว้ในหนังสือ ชื่อ Basic Principles of Curriculum and

Instruction ในปี ค.ศ. 1949 ซึ่งเป็นการกำหนดปัญหาพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร 4 ประการที่จะต้องตอบให้ครบเรียงลำดับจากข้อ 1 ถึงข้อ 4 คือ (Tyler, 1949)

1. มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่ต้องการให้ผู้เรียนบรรลุ
2. มีการจัดประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้าง เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ทางการศึกษา
3. ประสบการณ์ทางการศึกษาที่กำหนดสามารถจัดให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร
4. ต้องพิจารณาอย่างไรว่าผู้เรียนได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่กำหนด

จากปัญหาพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าว ไทเลอร์ ได้เสนอแนวทางในการตอบปัญหาทั้ง 4 ประการ ไว้ดังนี้ (วิชัย ตันศิริ, 2549)

1. หลักของการกำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ ควรพิจารณาของวัตถุประสงค์ 5 ประการ คือ ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน สภาพและปัญหาของสังคมร่วมสมัย หลักวิชาหรือเนื้อหาวิชา ปรัชญาการศึกษาและสังคม และจิตวิทยาการเรียนรู้

2. การกำหนดประสบการณ์การเรียนรู้ มีหลักการการจัดประสบการณ์ 3 ประการ คือ ประสบการณ์การเรียนรู้จะต้องเป็นประสบการณ์จริง ประสบการณ์นั้นๆ จะต้องเกิดผลในทางบวกหรือเป็นที่พอใจกับผู้เรียน และการจัดประสบการณ์จะต้องไม่ยากเกินความสามารถของผู้เรียน จึงจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้

3. การรวบรวม และจัดหมวดหมู่ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เป็นแผนรวม มีหลักในการดำเนินงาน คือ จะต้องพิจารณาขอบเขตของการเรียนการสอน ความต่อเนื่องและลำดับขั้นตอนของการเรียนรู้ และการบูรณาการเรื่องต่างๆ ที่เรียนเข้าด้วยกัน

4. การประเมินผล เป็นการกำหนดการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสุดท้ายของการจัดทำแผนหลักสูตร

แนวคิดและรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของทาบา

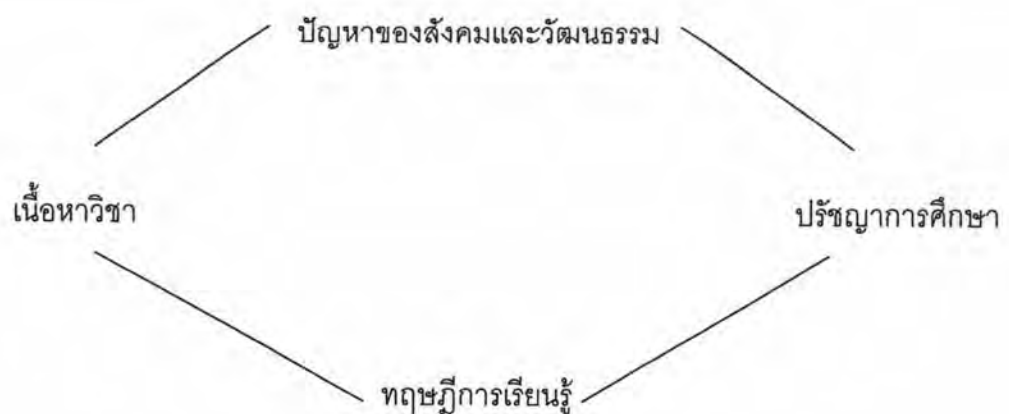
ฮิลดา ทาบา ได้ขยายความวิธีการพัฒนาหลักสูตรเพิ่มเติม ในปี ค.ศ. 1962 เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้ได้กับหลายๆ รูปแบบของหลักสูตร ซึ่งวิธีการพัฒนาหลักสูตรของทาบากำหนดไว้เป็นขั้นตอน ดังนี้ (Taba, 1962)

1. การสำรวจความต้องการ และวิเคราะห์ความจำเป็นพื้นฐานต่างๆ ของสังคม และผู้เรียน เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

2. การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และผู้เรียนจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจความต้องการขั้นพื้นฐาน

3. การคัดเลือกเนื้อหาสาระที่นำไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามความต้องการของตนเองและสังคม
4. การจัดลำดับของเนื้อหา ต้องจัดโดยคำนึงถึงความต่อเนื่อง และความยากง่ายของเนื้อหา วุฒิภาวะ ความสามารถ และความสนใจของผู้เรียน
5. การคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เพื่อให้ทำเนื้อหาหรือสาระวิชา และกระบวนการเรียนรู้มีความสมบูรณ์
6. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ตามลำดับก่อนหลัง โดยคำนึงถึงเนื้อหาสาระ และความต่อเนื่อง
7. การกำหนดสิ่งที่จะประเมิน และวิธีการประเมินผลตามเนื้อหาวิชา หรือประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียน ว่าทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายหรือไม่
8. การตรวจสอบความเหมาะสมและความคงที่ในแต่ละชั้นเพื่อพิจารณาว่าเนื้อหาวิชาที่จัดขึ้นนั้นมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ กิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดให้กับผู้เรียนได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาหรือไม่ และประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดให้มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของทาบา ต้องทำการศึกษาให้ครบทุกขั้นตอน โดยสามารถเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งก่อนก็ได้ตามความถนัดและความสนใจ แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรของทาบาส่วนใหญ่เหมือนแนวคิดของไทเลอร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ซึ่งเป็นภารกิจแรกของการพัฒนาหลักสูตร ที่มีการคำนึงถึงแหล่งข้อมูลและความคิด 4 ประการ ซึ่งแสดงได้ ดังไดอะแกรม (วิชัย ต้นศิริ, 2549)

สำหรับการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานนั้น อังกร บัวศรี (2542) ได้สรุปรายการข้อมูลพื้นฐานที่ควรทำการวิเคราะห์เพื่อประโยชน์ในการร่างหลักสูตรไว้ 6 ประการ คือ

1. การวิเคราะห์นโยบายและเป้าประสงค์ของชาติ
2. การวิเคราะห์หลักสูตรเดิม
3. การวิเคราะห์สภาพ และปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
4. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน
5. การวิเคราะห์กระบวนการเรียนการสอน
6. การวิเคราะห์ทรัพยากร อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และอาคารสถานที่

ส่วน ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวว่า ในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรระดับประเทศนั้น จำเป็นจะต้องมีข้อมูลที่จะต้องพิจารณาในการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรเดิมที่กำลังใช้อยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากร อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ และอาคารสถานที่

และปทีป เมธาคุณวุฒิ (2545) ได้ระบุถึงองค์ประกอบที่มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาหลักสูตร คือ ปัจจัยสิ่งแวดล้อม ลักษณะเฉพาะของสถาบัน เช่น ประวัติสถาบัน และทรัพยากรด้านต่างๆ ตัวแปรพื้นฐานของนักศึกษา ตัวแปรในการกำหนดหลักสูตร 2 ส่วน คือ เนื้อหาและรูปแบบ

จากแนวคิดในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร พบว่า การพัฒนาหลักสูตรควรคำนึงถึงข้อมูลพื้นฐาน หลายประการ คือ ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรเดิมที่กำลังใช้อยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ข้อมูลนโยบายและเป้าประสงค์ของชาติ ข้อมูลพื้นฐานของนักศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากร และลักษณะเฉพาะของสถาบัน เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตร

นักการศึกษาได้นิยามความหมายหลักสูตรไว้มากมายขึ้นอยู่กับแนวคิดพื้นฐานที่แต่ละคนยึดถือ มีทั้งในความหมายที่กว้างและแคบ ออร์นสไตน์ และฮันกินส์ (Ornstein and Hunkins, 1993) ได้ทำการรวบรวมและสรุปทรรศนะของนักการศึกษาเหล่านั้นออกเป็น 5 ความหมายหลัก ดังนี้

1. หลักสูตรคือแผน (Curriculum as a plan) หลักสูตรเป็นเอกสารที่กำหนดกลวิธีในการปฏิบัติที่ทำให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการของหลักสูตร เน้นแนวคิดพื้นฐานทางพฤติกรรมนิยม (Behavioral approach) มีลำดับขั้นตอนและกระบวนการตั้งแต่ต้นจบให้ นักการศึกษาที่ให้

ความหมายในแนวนี้ ได้แก่ ราล์ฟ ไทเลอร์ (Ralph Tyler) ฮิลดา ทาบบา (Hilda Taba) กาเลน เซย์เลอร์ (Galen Saylor) เดวิด แพรทท์ (David Pratt) จอน ไวลส์ (Jon Wiles) และ โจเซฟ บอนดี (Joseph Bondi)

2. หลักสูตรคือประสบการณ์ (Curriculum as experiences) ประสบการณ์ทั้งในและนอกโรงเรียนตามที่กำหนดไว้แล้วเป็นส่วนสำคัญของหลักสูตร รวมถึงโปรแกรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้นักเรียน หลักสูตรนี้มีแนวคิดพื้นฐานทางมนุษยนิยม (Humanistic approach) นักการศึกษาที่ให้ความหมายในแนวนี้ ได้แก่ ดิวอี้ (Dewey) คาสเวลล์และแคมป์เบลล์ (Caswell and Campbell) สเตท เชฟเฟิร์ดและเรแกน (State Shepherd and Ragan) ไอเซอร์ (Eiser) และฮาสส์ (Hass)

3. หลักสูตรคือระบบ (Curriculum as a system) เป็นกระบวนการจัดระบบให้กับบุคลากรและให้กับการดำเนินการนำระบบไปใช้ แนวคิดพื้นฐานที่ใช้กับหลักสูตรนี้เป็นแนวคิดทางด้านการจัดการและแนวคิดเรื่องระบบ (Managerial and system approach)

4. หลักสูตรคือสาขาความรู้ที่ศึกษา (Curriculum as a field of study) หลักสูตรนี้เน้นความรู้ทางทฤษฎีมากกว่าปฏิบัติ หลักสูตรนี้สนใจเรื่องประวัติศาสตร์ ปรัชญาและสังคม อยู่บนพื้นฐานแนวคิดทางวิชาการ (Academic approach) นักการศึกษาที่ให้ความหมายอยู่ในแนวนี้ ได้แก่ แมคเนील (McNeill) ชูเบิร์ก (Schubert) และแทนเนอร์ส (Tanners)

5. หลักสูตรคือเนื้อหาวิชาที่เรียน (Curriculum as subject matter) หลักสูตรนี้เน้นรายวิชาหรือกลุ่มวิชาที่เรียน ไม่มีแนวคิดพื้นฐานใดโดยเฉพาะที่ใช้ในการอธิบายหลักสูตรนี้ นักการศึกษาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ เชฟเฟิร์ดและเรแกน (Shepherd and Ragan) แกรททอร์นและไวล์ (Glatthorn and Wiles) และบอนดี (Bondi)

การจัดแบ่งความหมายของหลักสูตรนี้สอดคล้องกับความหมาย 5 ประการที่ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้รวบรวมไว้ว่ามีผู้กล่าวถึงและใช้กันมากเช่นกัน แม้จะมีบางข้อที่ต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่ามีความหมายที่ใกล้เคียงกัน คือ

1. หลักสูตรคือเนื้อหาวิชาที่เรียน (Curriculum as subjects and a subject matter) หลักสูตรคือรายวิชาที่จัดเตรียมให้ผู้เรียนในระดับการศึกษาระดับใดระดับหนึ่งหรือสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง

2. หลักสูตรคือจุดมุ่งหมายที่พึงบรรลุ (Curriculum as objectives) หลักสูตร หมายถึง สิ่งที่นักเรียนต้องเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน ในระดับการศึกษาระดับใดระดับหนึ่ง หรือสาขาใดสาขาหนึ่ง

3. หลักสูตร คือ แผน สำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังกับผู้เรียน

(Curriculum as plan) หลักสูตรที่แสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ การออกแบบหลักสูตร การนำไปใช้ และการประเมินผล เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ปฏิบัติ โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถและพฤติกรรมตามที่กำหนดในหลักสูตร แผนลักษณะนี้จะเป็นแผนย่อยที่ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ที่คาดหวังร่วมด้วย

4. หลักสูตรคือประสบการณ์ทั้งปวงของผู้เรียนที่จัดโดยโรงเรียน (Curriculum as learner's experiences) หลักสูตรที่ประกอบด้วยประสบการณ์ทุกอย่างที่จัดให้กับเด็ก โดยอยู่ในความดูแลของครู ครูควรจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้กระทำจนเกิดประสบการณ์การเรียนรู้ และมีการพัฒนาการตามที่ได้กำหนดไว้ มิใช่เน้นสอนตามเนื้อหาวิชา

5. หลักสูตรคือกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้ผู้เรียน (Curriculum as education activities) ในแง่ของกิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดให้กับผู้เรียนให้ได้มีความรู้ ประสบการณ์ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

จากความหมายของหลักสูตรข้างต้น เห็นได้ว่าความหมายของหลักสูตรมีความหมายที่เน้น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ กิจกรรมหรือประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียน และเอกสารที่เป็นแผนที่กำหนดแนวทางที่จะทำให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายตามที่เขียนไว้

โครงสร้างของหลักสูตร

นอกจากรูปแบบของหลักสูตรจะมีผลต่อการจัดเนื้อหาวิชาแล้ว โครงสร้างหลักสูตรก็มีความสำคัญต่อการจัดเนื้อหาวิชา ซึ่งโครงสร้างหลักสูตร หมายถึง แผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชาหรือกลุ่มวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์ ที่ผู้เรียนจะต้องเรียนในแต่ละภาคเรียน และในแต่ละปีการศึกษา ตั้งแต่ภาคเรียนแรกจนถึงภาคเรียนสุดท้าย (ธำรง บัวศรี, 2542) โดยทั่วไปในแต่ละหลักสูตรจะมีการแบ่งโครงสร้างหลักสูตรออกเป็นหมวดวิชา ซึ่งประกอบด้วย หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาผู้เรียนให้มีความเข้าใจที่จะเป็นพื้นฐานของการมีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ หมวดวิชาแกน เป็นการกำหนดวิชาที่เป็นพื้นฐานของวิชาชีพที่บางสาขาวิชาบังคับไว้ เพื่อให้มีลักษณะทางวิชาชีพเหมือนกัน หมวดวิชาเฉพาะหรือหมวดวิชาเอก และวิชาโท วิชาในหมวดนี้จะเป็นฐานความรู้ในการประกอบวิชาชีพ และหมวดวิชาเลือกเสรี จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนวิชาตามที่มีความถนัด และสนใจ นอกเหนือไปจากวิชาเฉพาะที่ผู้เรียนเลือกเพื่อไปประกอบวิชาชีพ (วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2544) ซึ่งสอดคล้องกับ ปทีป เมธาคุณวุฒิ (2545) ที่ได้แบ่งโครงสร้างหลักสูตรเป็น 3 หมวดวิชา 4 องค์ประกอบ โดยที่องค์ประกอบของหลักสูตรแต่ละส่วน มีบทบาทในการกำหนดจุดมุ่งหมาย และเนื้อหาวิชาในหลักสูตร คือ การศึกษาทั่วไป (General Education) ในส่วนที่เรียกว่า หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป และการศึกษาวิชาเฉพาะ (Specialized Education) ที่เรียกว่าหมวดวิชาเฉพาะ หรือวิชาชีพ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของหลักสูตรที่เน้นเพื่อการพัฒนาคนและกำลังคน ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตรอีกสอง

ส่วนที่มักถูกมองข้าม คือ การศึกษาเพิ่มเติม (Exploratory Education) และการศึกษาเสริม (Enrichment Education) ซึ่งสองส่วนนี้มักจัดออกมาในลักษณะหมวดวิชาเลือกเสรี

เกณฑ์มาตรฐานโครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรี

เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2548 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548) ปรับปรุงจากเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2542 มีรายละเอียดดังนี้

1. ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

มุ่งให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาของชาติ ปรัชญาของการอุดมศึกษา ปรัชญาของสถาบันอุดมศึกษา และมาตรฐานวิชาการและวิชาชีพของสาขาวิชานั้น ๆ โดยมุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตให้มีความรอบรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ หมั่นแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี รวมทั้งให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม

2. ระบบการจัดการศึกษา

ใช้ระบบทวิภาค โดย 1 ปีการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ 1 ภาคการศึกษาปกติมีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์ สถาบันอุดมศึกษาที่เปิดการศึกษาภาคฤดูร้อนให้กำหนดระยะเวลา และจำนวนหน่วยกิต โดยมีสัดส่วนเทียบเคียงกันได้กับการศึกษาภาคปกติ

สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาในระบบไตรภาค หรือระบบจตุรภาค ให้ถือแนวทางดังนี้

ระบบไตรภาค 1 ปีการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ภาคการศึกษาปกติ 1 ภาคการศึกษาปกติมีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 12 สัปดาห์

ระบบจตุรภาค 1 ปีการศึกษา แบ่งออกเป็น 4 ภาคการศึกษาปกติ 1 ภาคการศึกษาปกติ มีระยะเวลาการศึกษาไม่น้อยกว่า 10 สัปดาห์

สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาระบบอื่น ให้แสดงรายละเอียดของระบบการศึกษานั้น รวมทั้งรายละเอียดการเทียบเคียงหน่วยกิตกับระบบทวิภาคไว้ในหลักสูตรให้ชัดเจนด้วย

3. การคิดหน่วยกิต

3.1 รายวิชาภาคทฤษฎีที่บรรยายหรืออภิปรายปัญหาไม่น้อยกว่า 15 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติ ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิตระบบทวิภาค

3.2 รายวิชาภาคปฏิบัติ ที่ใช้เวลาฝึกหรือทดลองไม่น้อยกว่า 30 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิตระบบทวิภาค

3.3 การฝึกงานหรือการฝึกภาคสนาม ที่ใช้เวลาฝึกไม่น้อยกว่า 45 ชั่วโมงต่อภาค การศึกษาปกติ ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิตระบบทวิภาค

3.4 การทำโครงการหรือกิจกรรมการเรียนรู้อื่นใดตามที่ได้รับมอบหมาย ที่ใช้เวลาทำ โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 45 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วย กิตระบบทวิภาค

4. จำนวนหน่วยกิตรวมและระยะเวลาการศึกษา

4.1 หลักสูตรปริญญาตรี (4 ปี) ให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 120 หน่วย กิต ใช้เวลาศึกษาไม่เกิน 8 ปีการศึกษา สำหรับการลงทะเบียนเรียนเต็มเวลา และไม่เกิน 12 ปี การศึกษาสำหรับการลงทะเบียนเรียนไม่เต็มเวลา

4.2 หลักสูตรปริญญาตรี (5 ปี) ให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 150 หน่วย กิต ใช้เวลาศึกษาไม่เกิน 10 ปีการศึกษา สำหรับการลงทะเบียนเรียนเต็มเวลา และไม่เกิน 15 ปี การศึกษาสำหรับการลงทะเบียนเรียนไม่เต็มเวลา

4.3 หลักสูตรปริญญาตรี (ไม่น้อยกว่า 6 ปี) ให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 180 หน่วยกิต ใช้เวลาศึกษาไม่เกิน 12 ปีการศึกษา สำหรับการลงทะเบียนเรียนเต็มเวลา และไม่เกิน 18 ปีการศึกษาสำหรับการลงทะเบียนเรียนไม่เต็มเวลา

4.4 หลักสูตรปริญญาตรี (ต่อเนื่อง) ให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 72 หน่วยกิต ใช้เวลาศึกษาอย่างมากไม่เกิน 4 ปีการศึกษา สำหรับการลงทะเบียนเรียนเต็มเวลา และอย่างมากไม่เกิน 6 ปีการศึกษาสำหรับการลงทะเบียนเรียนไม่เต็มเวลา

หลักสูตรปริญญาตรี (ต่อเนื่อง) จะต้องถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรปริญญาตรี และ จะต้องสะท้อนปรัชญาและเนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้น ๆ โดยครบถ้วนและให้ระบุ คำว่า "ต่อเนื่อง" ในวงเล็บต่อท้ายชื่อหลักสูตร

ทั้งนี้ ให้นับเวลาศึกษาจากวันที่เปิดภาคการศึกษาแรกที่รับเข้าศึกษาในหลักสูตรนั้น

5. โครงสร้างหลักสูตร

หลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษา ประกอบด้วย หมวดวิชาศึกษาทั่วไป หมวดวิชาเฉพาะ และหมวดวิชาเลือกเสรี

หมวดวิชาศึกษาทั่วไป หมายถึง วิชาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรอบรู้อย่างกว้างขวาง มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลมีความเข้าใจธรรมชาติ ตนเอง ผู้อื่น และสังคม เป็นผู้ใฝ่รู้ สามารถคิด อย่างมีเหตุผล สามารถใช้ภาษาในการติดต่อสื่อสารความหมายได้ดี มีคุณธรรม ตระหนักใน คุณค่าของศิลปะและวัฒนธรรมทั้งของไทยและของประชาคมนานาชาติ สามารถนำความรู้ไป ใช้ในการดำเนินชีวิต และดำรงตนอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี

สถาบันอุดมศึกษา อาจจัดวิชาศึกษาทั่วไปในลักษณะจำแนกเป็นรายวิชาหรือลักษณะบูรณาการใดๆ ก็ได้ โดยผสมผสานเนื้อหาวิชาที่ครอบคลุมสาระของกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ภาษาและกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ ในสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของวิชาศึกษาทั่วไป โดยให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต

หมวดวิชาเฉพาะ (Specialized Education) หมายถึง วิชาแกน วิชาเฉพาะด้าน วิชาพื้นฐานวิชาชีพและวิชาชีพ ที่มุ่งหมายให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติงานได้ โดยให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมดังนี้

1. หลักสูตรปริญญาตรี (4 ปี) ให้มีจำนวนหน่วยกิต หมวดวิชาเฉพาะ รวมไม่น้อยกว่า 84 หน่วยกิต
2. หลักสูตรปริญญาตรี (5 ปี) ให้มีจำนวนหน่วยกิตหมวดวิชาเฉพาะ รวมไม่น้อยกว่า 114 หน่วยกิต
3. หลักสูตรปริญญาตรี (ไม่น้อยกว่า 6 ปี) ให้มีจำนวนหน่วยกิตหมวดวิชาเฉพาะ รวมไม่น้อยกว่า 114 หน่วยกิต
4. หลักสูตรปริญญาตรี (ต่อเนื่อง) ให้มีจำนวนหน่วยกิตหมวดวิชาเฉพาะ รวมไม่น้อยกว่า 42 หน่วยกิต

สถาบันอุดมศึกษาอาจจัดหมวดวิชาเฉพาะในลักษณะวิชาเอกเดี่ยว วิชาเอกคู่ หรือวิชาเอกและวิชาโทก็ได้ โดยวิชาเอกต้องมีจำนวนหน่วยกิตไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิตและวิชาโทต้องมีจำนวนหน่วยกิตไม่น้อยกว่า 15 หน่วยกิต ในกรณีที่จะจัดหลักสูตรแบบวิชาเอกคู่ ต้องเพิ่มจำนวนหน่วยกิตของวิชาเอกอีกไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต และให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 150 หน่วยกิต

หมวดวิชาเลือกเสรี (Electives) หรือการศึกษาเพิ่มเติม (Exploratory Education) เป็นการจัดรายวิชาในหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนวิชาที่ตนสนใจนอกเหนือไปจากวิชาเฉพาะในสายวิชาชีพของตน

หมวดวิชาเลือกเสรี หมายถึง วิชาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ตามที่ตนเองถนัดหรือสนใจ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนรายวิชาใด ๆ ในหลักสูตรระดับปริญญาตรี โดยให้มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต

สถาบันอุดมศึกษาอาจยกเว้น หรือเทียบโอนหน่วยกิตรายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หมวดวิชาเฉพาะ และหมวดวิชาเลือกเสรี ให้กับนักศึกษาที่มีความรู้ความสามารถที่วัดมาตรฐานได้ โดยนักศึกษาต้องศึกษาให้ครบตามจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ในเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรและเป็นไปตามหลักเกณฑ์การเทียบโอนผลการเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

6. จำนวนและคุณสมบัติของอาจารย์

ต้องมีอาจารย์ประจำหลักสูตรตลอดระยะเวลาที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรนั้น ซึ่งมีคุณสมบัติตรงหรือสัมพันธ์กับสาขาวิชาที่เปิดสอนไม่น้อยกว่า 5 คน และในจำนวนนั้นต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติไม่ต่ำกว่าปริญญาโทหรือเทียบเท่า หรือเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการไม่ต่ำกว่าผู้ช่วยศาสตราจารย์ อย่างน้อย 2 คน ทั้งนี้ อาจารย์ประจำในแต่ละหลักสูตรจะเป็นอาจารย์ประจำเกินกว่า 1 หลักสูตรในเวลาเดียวกันไม่ได้

7. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

7.1 หลักสูตรปริญญาตรี (4 ปี 5 ปี และไม่น้อยกว่า 6 ปี) จะต้องเป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า

7.2 หลักสูตรปริญญาตรี (ต่อเนื่อง) จะต้องรับผู้สำเร็จระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงหรือเทียบเท่า หรือระดับอนุปริญญา (3 ปี) หรือเทียบเท่า ตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรของทบวงมหาวิทยาลัยหรือตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอนุปริญญา พ.ศ. 2548

8. เกณฑ์การวัดผลและการสำเร็จการศึกษา

ให้สถาบันอุดมศึกษากำหนดเกณฑ์การวัดผล เกณฑ์ขั้นต่ำของแต่ละรายวิชา และเกณฑ์การสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร โดยต้องเรียนครบตามจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ในหลักสูตร และต้องได้แต้มระดับคะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 2.00 จากระบบ 4 แต้มระดับคะแนนหรือเทียบเท่า จึงถือว่าเรียนจบหลักสูตรปริญญาตรีสถาบันอุดมศึกษาที่ใช้ระบบการวัดผลและการสำเร็จการศึกษาที่แตกต่างจากนี้จะต้องกำหนดให้มีค่าเทียบเคียงกันได้

9. การประกันคุณภาพหลักสูตร

ให้ทุกหลักสูตรกำหนดระบบการประกันคุณภาพของหลักสูตรให้ชัดเจน ซึ่งอย่างน้อยประกอบด้วยประเด็นหลัก 4 ประเด็น คือ 1) การบริหารหลักสูตร 2) ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน 3) การสนับสนุนและการให้คำแนะนำนักศึกษา 4) ความต้องการของตลาดแรงงาน สังคม/หรือความพึงพอใจของผู้ใช้บัณฑิต

10. การพัฒนาหลักสูตร

ให้ทุกหลักสูตรมีการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัยแสดงการปรับปรุงดัชนีดำมาตรฐาน และคุณภาพการศึกษาเป็นระยะ ๆ อย่างน้อยทุก ๆ 5 ปี และมีการประเมิน เพื่อพัฒนาหลักสูตรอย่างต่อเนื่องทุก 5 ปี

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน

ระบบแนวคิดทางการศึกษา หรือปรัชญาการศึกษา มีอยู่มากมายหลายระบบหรือแนวคิด อันเป็นลักษณะทางธรรมชาติแห่งแนวความคิดของมนุษย์ที่ต่างก็คิดและเชื่อไม่เหมือนกัน เกี่ยวกับ

เรื่องนี้ ไพทอร์ย สินลาร์ตน์ (2525) ได้ให้ทัศนะว่า ตามแนวคิดของปรัชญาแต่ละกลุ่ม จะมีแนวคิดแตกต่างกันไป แต่ละปรัชญาก็มีข้อบกพร่องในแต่ละกลุ่มอยู่ด้วย ดังนั้น จึงต้องเลือกใช้เทคนิคและวิธีการที่เหมาะสมกับการศึกษาแต่ละกลุ่ม แต่ละชนิด แต่ละสังคม

แนวคิดพื้นฐานของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม เป็นปรัชญาสมัยใหม่ของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ก่อกำเนิดเมื่อปี ค.ศ. 1930 ซึ่งเป็นปีที่มีวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเกือบทั่วโลก ปัญหาต่างๆ ได้ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหว มีนักคิดกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตัวเองว่า "นักคิดก้าวหน้า" (Frontier Thinker) ได้พยายามแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยให้การศึกษาเป็นตัวนำการปฏิรูป

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมได้พัฒนาแนวคิดปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และแนวคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) รวมเข้าไว้ด้วยกัน (กิติมา ปรีดีดิถ, 2533) ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมเชื่อว่า ความรู้ ความจริงนั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และความรู้ก็เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ส่วนปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมมีแนวคิดพื้นฐานอันเดียวกับปรัชญาปฏิบัตินิยม แต่มุ่งการพัฒนาผู้เรียนทุกด้านเป็นหลัก (ไพทอร์ย สินลาร์ตน์, 2525) ซึ่งลักษณะของการศึกษาตามลัทธิปฏิรูปนิยมนี้เป็นการศึกษาเพื่อสังคมเป็นสำคัญ นั่นคือ ผู้เรียนไม่ได้เรียนเพื่อมุ่งพัฒนาตนเองอย่างเดียว แต่จะต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้สำหรับพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมได้ชื่อว่าเป็นแนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ (a radical change toward a new cultural design) (Brameld, 1958) รูปแบบของสังคมที่สร้างขึ้นนั้น ควรเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนสามารถควบคุมสถาบันของชาติและทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ได้ เพื่อให้สังคมเป็นสังคมที่ดีพร้อมทุกด้าน ถึงแม้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะทำให้อารยธรรมของมนุษย์เจริญมากก็ตาม แต่ไม่อาจช่วยให้มนุษย์ได้เกิดความสงบสุข แต่กลับก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองขึ้น จึงจำเป็นต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือของมนุษย์ในทางปฏิรูปสังคม (บรรจง จันทรสภา, 2527)

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีความเห็นว่า บทบาทสำคัญของการศึกษาช่วยแก้ปัญหาสังคม ปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น ตามแนวคิดนี้พอสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องรับภาระที่จะสร้างสังคมใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นระบบสังคมที่บรรลุถึงค่านิยมพื้นฐานของวัฒนธรรม และขณะเดียวกันก็ให้สอดคล้องกับภาวะทางเศรษฐกิจและของโลกสมัยใหม่ด้วย
2. สังคมใหม่จะต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และสมาชิกของสังคมจะเป็นผู้ควบคุมสถาบันต่าง ๆ และทรัพยากรทั้งหลายที่สำคัญ

3. เด็ก โรงเรียน และการศึกษา ย่อมจะเป็นไปตามพลังของสังคม ไม่ใช่เฉพาะที่ผู้เรียนแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากบุคคลจะต้องดำเนินชีวิตอยู่ได้เป็นกลุ่มมิใช่ชีวิตแต่ละคน ดังนั้น การศึกษาจึงต้องคำนึงถึงสังคม สอนให้คนตระหนักในสังคม

4. ครูต้องเป็นบุคคลที่ทำให้เด็กตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่จะสร้างสังคมใหม่ แต่การสร้างดังกล่าวต้องเป็นไปโดยวิถีทางประชาธิปไตย

5. วิธีการและเป้าหมายของการศึกษาต้องเป็นไปในรูปแบบของการแก้ไข วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมในปัจจุบันและอาศัยความรู้จากการค้นพบทางวิชาพฤติกรรมศาสตร์ (บำรุงกัลด์เจริญ, 2528)

แนวคิดทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

1. จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยมนี้ ก็คือ โครงการต่างๆ ที่จะใช้ในการปฏิรูปสังคม การศึกษามุ่งสร้างระเบียบสังคม ค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่ และต้องอยู่บนพื้นฐานของสังคมและเศรษฐกิจโลกปัจจุบัน (กิติมา ปริติติติก, 2533) นอกจากนี้การศึกษายังพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมให้สูงขึ้น แก้ปัญหาสังคมที่เป็นอยู่ได้ เป็นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น การศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อการปรับปรุง พัฒนา และสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่ดีและเหมาะสมกว่าขึ้นมาให้ได้ สรุปได้ดังนี้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2525)

- 1.1 การศึกษาจะต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่
- 1.2 การศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริม พัฒนาสังคมโดยตรง
- 1.3 การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่
- 1.4 ระเบียบใหม่ที่สร้างขึ้น รวมทั้งวิธีสร้างต้องอยู่บนรากฐานของประชาธิปไตย
- 1.5 การศึกษาจะต้องให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของสังคมควบคู่ไปกับตนเอง

2. หลักสูตร

หลักสูตรตามปรัชญาสาขานี้ เป็นหลักสูตรที่เน้นสังคม (social oriented curriculum) เป็นหลัก ผู้เรียนจะต้องรู้จักและเข้าใจสภาพสังคมเป็นอย่างดี สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขโดยทั่วไป หลักสูตรแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ คือ

2.1 กลุ่มปฐมนิเทศและสร้างแรงจูงใจ ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ที่ใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน จนขยายกว้างออกไปในระดับสังคม ประเทศชาติและนานาชาติ

2.2 กลุ่มเศรษฐกิจและการเมือง ศึกษาถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่นและขยายวงกว้างออกไปในระดับภาคและระดับประเทศ ทั้งในแง่ของสภาพปัจจุบันและความเป็นมา

2.3 กลุ่มทางวิทยาศาสตร์ ศึกษาถึงบทบาททางวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างของวิทยาศาสตร์ ที่มีความแตกต่างจากศาสตร์อื่นๆ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์

2.4 กลุ่มศิลปะ ผู้เรียนควรได้เรียน และทำความเข้าใจศิลปะกับบทบาทในชีวิตประจำวันและแนวทางในอนาคตคู่กันไปด้วย

2.5 กลุ่มการศึกษา ให้ผู้เรียนได้เข้าใจบทบาทของการศึกษา และกระบวนการต่าง ของการศึกษา เพื่อจะได้วิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ได้

2.6 กลุ่มมนุษยสัมพันธ์ ผู้เรียนจะได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคล กลุ่ม และระหว่างวัฒนธรรม

2.7 กลุ่มเทคนิคและวิธีการต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงคุณค่าและรูปแบบของวิธีการที่ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งวิธีการ และจุดมุ่งหมายควรมีความสอดคล้องกัน (ไพฑูริย์ สินลาร์ตน์, 2525)

3. ผู้สอน

ผู้สอนตามแนวปรัชญาการศึกษานี้ไม่ใช่เป็นผู้ชี้แนะเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ เพื่อหาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบกพร่องต่างๆ ของสังคมด้วย (สุภร ศรีแสน, 2522) ลักษณะผู้สอนตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้ คือ

3.1 จะต้องเชื่อมั่นในหลักประชาธิปไตย เชื่อมั่นในตนเองและพร้อมจะนำไปสอนแก่ผู้เรียน

3.2 ผู้สอนจะต้องเชื่อมั่นในตัวผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นตามแนวประชาธิปไตย (เมธี ปิรันธนานนท์, 2523)

3.3 ผู้สอนจะต้องเป็นนักบุกเบิก นักแก้ปัญหา และสนใจเรื่องราวของสังคมและปัญหาของสังคมอย่างกว้างขวาง (เมธี ปิรันธนานนท์, 2523)

3.4 ผู้สอนต้องมีทักษะในการรวบรวม สรุปและวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้แก่ผู้เรียนได้ดี (ไพฑูริย์ สินลาร์ตน์, 2525)

4. ผู้เรียน

ปรัชญานี้ ต้องการปลูกฝังให้คนตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง และสังคม ได้เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน เข้าใจจุดมุ่งหมายทางการศึกษา เพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหาของสังคมใน

อนาคต ผู้เรียนจะได้รับการฝึกฝนให้รู้ และเข้าใจเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่จะทำความเข้าใจและแก้ปัญหาตามวิธีการประชาธิปไตย มีส่วนร่วมในการวางแผนปฏิบัติ การตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยสำรวจความสนใจและความต้องการของตนเอง พร้อมทั้งหาข้อมูลมาเสนอแนะแนวทางปฏิรูปสังคม (Kneller, 1971) เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และระหว่างวัฒนธรรม เข้าใจศิลปะกับบทบาทของศิลปะในชีวิตประจำวัน เข้าใจบทบาทของการศึกษา และกระบวนการต่าง ๆ ของการศึกษา เพื่อให้วิเคราะห์สถานการณ์ได้ อีกทั้งมีความรู้ความสามารถในเชิงปฏิบัติมากกว่าวิชาการ และให้ความสนใจวิธีการมากกว่าผลของงาน (ภิญโญ สาร, 2525)

5. กระบวนการจัดการเรียนการสอน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมจะไม่เน้นการถ่ายทอดความรู้โดยการบรรยายของผู้สอน แต่เน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจ ความต้องการของตนเอง และสนองความสนใจด้วยการค้นคว้า การอภิปราย และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ พร้อมทั้งหาข้อมูลเสนอแนะแนวทางการปฏิรูปสังคม (บุญเลิศ นาคแก้ว, 2525) นอกจากนี้การเรียนการสอนนั้นยังมีบรรยากาศของการอิสระ มิใช่การบังคับ วิธีการเรียนการสอนอาศัยการแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น วิธีการแบบโครงการ วิธีการของปรัชญา ตลอดจนวิธีทางประวัติศาสตร์มาประกอบเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่างๆ เป็นไปอย่างกว้างขวางและรัดกุมยิ่งขึ้น (ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์, 2525)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การศึกษา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมใหม่และเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง สิ่งใดก็ตามที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือประโยชน์ต่อสาธารณะ (public) จะต้องอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของผู้แทนที่ประชาชนเลือกขึ้นมา การแก้ปัญหาสังคมต้องแก้เป็นส่วนรวม โดยใช้การศึกษาเพื่อให้ตระหนักและรับผิดชอบต่อสังคมแบบ social self - realization

การจัดการศึกษาในโรงเรียนด้านวิชาการ จะเน้นด้านเนื้อหาและประสบการณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนาคตในระดับบุคคล และระดับสังคมมากขึ้นตามลำดับ

การถ่ายทอดทางวิชาการ ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเองตามความสนใจและความต้องการของตนเอง เน้นการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาของสังคม

หลักการของการเรียนรู้ตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ความรู้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งใหญ เพราะเป็นปัจจัยให้เกิดความฉลาดสามารถ และความเจริญก้าวหน้า แต่การเรียนความรู้นั้น บางทีก็ไม่ช่วยให้ฉลาดหรือเจริญขึ้นได้ ถ้าหากเรียนไม่ถูก และไม่รู้จักจริง การศึกษาหาความรู้จึงสำคัญตรงที่ว่า ต้องศึกษาเพื่อให้เกิด "ความฉลาดรู้" (Learn

Wisely) คือ รู้แล้ว สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ โดยไม่เป็นพิษเป็นโทษ การศึกษาเพื่อความฉลาดรู้ มีข้อปฏิบัติที่น่าจะยึดเป็นหลักอย่างน้อยสองประการ

ประการแรก เมื่อจะศึกษาสิ่งใดเรื่องใด จะต้องศึกษาให้รู้จริง ควรศึกษาให้ตลอด ครอบคลุมทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เรียนรู้แต่เพียงบางส่วนบางตอน หรือเพ่งเล็งเฉพาะแต่เพียงบางแง่บางมุม

ประการที่สอง คือต้องพิจารณาศึกษาเรื่องนั้น ๆ ด้วยความคิดจิตใจที่ตั้งมั่นเป็นปกติ และเที่ยงตรงเป็นกลาง ไม่ ยอมให้รู้เห็นและเข้าใจตามอำนาจความเหนียวแน่นของอคติ ไม่ว่าจะเป็ นอคติฝ่ายชอบหรือฝ่ายชัง มิฉะนั้น ความรู้ที่เกิดขึ้นจะไม่เป็นความรู้แท้ หากแต่เป็นความรู้ที่ถูกอำ พรางไว้ หรือที่คลาดเคลื่อนไปต่างๆ ซึ่งจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์จริง ๆ โดยปราศจากโทษไม่ได้ (Public Relation Department, 2006)

กลยุทธ์ความฉลาดรู้ (Learn Wisely Strategies).

ในการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ และมีทักษะต่างๆ จากการเรียนรู้นั้น มีวิธีการเรียน เพื่อให้เกิดความฉลาดรู้ ดังนี้ (Public Relation Department, 2006)

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายด้วยความเชื่อ และศรัทธา จะเป็นแนวทางที่ค้นพบความรู้ที่เป็น ศรัทธาด้านดี จากการพิจารณาที่เหมาะสมและระมัดระวังด้วยความเป็นกลางและความมีเหตุมีผล

2. การค้นหาความรู้ด้วยคุณธรรม นำไปสู่การพัฒนาตนเอง ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

2.1 ในการพัฒนาตนเอง ความรู้ทางวิชาการเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำงานใน อนาคตในอีกทางหนึ่ง ในขณะที่ความรู้ด้านคุณธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาพฤติกรรมใน อีกทางหนึ่ง

2.2 การเรียนรู้จะสมบูรณ์ด้วย 3 วิธีการของการเรียนรู้ คือ จากความรู้และ ความคิดใหม่ๆ ที่ได้รับเพิ่ม การพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียดด้วยตนเอง และการฝึกปฏิบัติให้ บรรลุผล ซึ่งใน 3 แนวทางของการเรียนรู้จะต้องมีความกลมกลืน สอดคล้อง และก่อให้เกิดผล ดังเช่น ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ คือ คุณลักษณะของบุคคลที่พึงปรารถนาประกอบด้วย ความขยัน ความบากบั่นอดสาหัส ความพยายาม และความสมบูรณ์

2.3 การเรียนรู้จะต้องทำอย่างเป็นกลาง ไม่มีอคติ เข้าข้างใดข้างหนึ่ง

2.4 การเรียนรู้จำเป็นต้องมีความสมบูรณ์โดยตลอดด้วยความเข้าใจที่ชัดเจนว่า ทุกศาสตร์มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

3. การนำความรู้ไปสู่การใช้จริงอย่างชาญฉลาด ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาเพื่อมาประยุกต์ทั้ง ความรู้ทฤษฎี และภาคปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ด้วยความซื่อสัตย์ และศรัทธาด้านดี แสดงถึงความรับผิดชอบต่อระเบียบแบบแผน และสาธารณะ

4. การดูแลรักษาการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาใหม่ๆ ที่เป็นแนวทางเดียวกัน ความรู้จะ ถูกตรวจสอบและพัฒนาในแนวทางเดียวกันกับสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อม

การเรียนรู้การสอนคิดวิเคราะห์

การคิดวิเคราะห์ หรือการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) เป็นกระบวนการทางปัญญาในการคิดพิจารณาไตร่ตรองเกี่ยวกับสภาพการณ์หรือข้อมูลอย่างมีเหตุผล มีการวิเคราะห์และประเมินเพื่อหาข้อเท็จจริง โดยใช้ความรู้และประสบการณ์ของตนเองในการสำรวจข้อมูล จนสามารถตัดสินประเมินหาข้อสรุปหรือแก้ปัญหาที่เผชิญได้ มีเหตุผลในการตัดสินใจอย่างชาญฉลาดว่าอะไรควรเชื่อและควรกระทำ (Bassham, et al., 2002) วิธีการสอนที่สอดคล้องกับแนวคิดวิเคราะห์ ได้แก่ การสอนที่เน้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การสอนที่ใช้ปัญหาเป็นหลัก และการสอนแบบสืบสอบ

การสอนที่เน้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical – Based Instruction)

ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

เอนนิส (Ennis, 1985) ได้อธิบายความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณในลักษณะที่เป็นการค้นหาเหตุผล ไตร่ตรองอย่างมีสติ ใช้เหตุผลในการตัดสินใจว่าอะไรควรเชื่อ ควรปฏิบัติ โดยเน้นประเด็นสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การคิดที่ใช้เหตุผล
2. การคิดที่มีการไตร่ตรอง ตรวจสอบเหตุผลทั้งของตนเองและผู้อื่น
3. การคิดที่เน้นการมีสติสัมปชัญญะ
4. การคิดที่เน้นการตัดสินใจว่าอะไรควรเชื่อควรปฏิบัติ

แบนด์แมน และ แบนด์แมน (Bandman and Bandman, 1995) กล่าวถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาณว่า เป็นการตรวจสอบความคิด ข้อวินิจฉัย สมมติฐาน กฎเกณฑ์ ข้อโต้แย้ง ข้อสรุป ประเด็นปัญหา ความเชื่อ การกระทำตามเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยเหตุผล 4 ประการ คือ

1. เหตุผลเชิงอุปนัย
2. เหตุผลเชิงนิรนัย
3. เหตุผลเชิงชีวิตประจำวัน
4. เหตุผลเชิงปฏิบัติ

ขั้นตอนการสอนที่เน้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นกระบวนการ ซึ่งต้องเกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้ (เพ็ญพิศุทธิ์ เนคมานุรักษ์, 2537)

1. การทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหา ต้องอาศัยความสามารถในการพิจารณาข้อมูลที่ปรากฏ เป็นการทำให้บุคคลเกิดความตระหนักว่า ปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้น คืออะไร

2. การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับจะต้องอาศัยความสามารถในการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งการดึงข้อมูลจากประสบการณ์เดิมที่มีอยู่

3. การพิจารณาความน่าเชื่อถือและความพอเพียงของข้อมูล

4. การระบุลักษณะข้อมูล โดยแยกแยะความแตกต่างของข้อมูลที่มีอยู่ว่าข้อมูลใดเป็นข้อคิดเห็น ข้อมูลใดเป็นข้อมูลที่แท้จริงและจัดลำดับความสำคัญของข้อมูล รวมทั้งการพิจารณาถึงข้อตกลงเบื้องต้นที่อยู่เบื้องหลังข้อมูล การสังเคราะห์และการระบุข้อสันนิษฐานเบื้องต้น

5. การตั้งสมมติฐาน เพื่อกำหนดขอบเขตแนวทางการพิจารณาหาข้อสรุปของข้อคำถามประเด็นปัญหา หรือข้อโต้แย้ง ซึ่งจะต้องอาศัยความสามารถในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงเหตุผลเพื่อนำมาตั้งสมมติฐาน

6. การลงข้อสรุป โดยพิจารณาเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมจากข้อมูลที่ปรากฏ โดยการใช้เหตุผลทั้งอุปนัยและนิรนัย

7. การประเมินข้อสรุป เป็นการประเมินความสมเหตุสมผลข้อสรุป ซึ่งต้องอาศัยความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการประเมิน

ส่วน อรพรรณ ลือบุญรัชชัย (2543) กล่าวถึงขั้นตอนของการสอนที่เน้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ไว้ในแนวทางเดียวกัน ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ

1. การระบุประเด็นปัญหา (Identify Problem) เป็นการรับรู้และบอกได้ว่ามีปัญหอะไรเกิดขึ้น

2. การรวบรวมข้อมูลข่าวสาร (Collecting Information) เป็นการใช้องการสังเกต การสนทนา การสอบถามเพื่อพยายามค้นหาคำตอบโดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

3. การพิจารณาความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล (Credibility of Source of Information) เป็นการพิจารณาตรวจสอบข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพว่ามาจากแหล่งใด เชื่อถือได้เพียงใด

4. การระบุลักษณะของข้อมูลข่าวสาร (Identify Information) เป็นการจำแนกประเภทของข้อมูลข่าวสาร ประกอบด้วยการแยกแยะเปรียบเทียบความแตกต่างของข้อมูล การตีความข้อมูล เพื่อการตัดสินใจในขั้นต่อไป

5. การกำหนดสมมติฐาน (Hypothesis) เป็นการพิจารณาข้อมูลหรือเหตุการณ์ เชื่อมโยงสถานการณ์ต่าง ๆ โดยใช้ข้อมูลเดิมผสมผสานข้อมูลและสถานการณ์ที่พบ เพื่อกำหนดหรือระบุทางเลือกที่เป็นไปได้

6. การลงข้อสรุป (Conclusion) เป็นการสรุปความหรือข้อมูลที่ปรากฏ โดยใช้เหตุผลเชิงอุปนัย (Induction) หรือนิรนัย (Deduction) เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องเหมาะสม

7. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการพิจารณาให้ค่าความถูกต้อง สมเหตุสมผล โดยวิเคราะห์อย่างรอบคอบ ทั้งเหตุผลเชิงตรรกะหรือหลักการ และหลักเกณฑ์ที่นำไปใช้ประโยชน์ และผลที่ตามมา

การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก (Problem-Based Learning)

การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นหลักเป็นการเรียนที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยมีผู้ให้ความหมายไว้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บารีโรวส์ และ แทมบลิน (Borrows and Tamblin, 1980) กล่าวว่า การเรียนแบบการใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นการเรียนที่ผลการเรียนเกิดจากการทำงานที่ผู้เรียนมีความเข้าใจกระบวนการแก้ปัญหาเป็นอย่างดี โดยมีวิธีการเรียนการสอนที่ใช้สถานการณ์ หรือปัญหาเป็นสิ่งเริ่มต้นในการกระตุ้นผู้เรียน โดยที่ผู้เรียนจะเป็นผู้ตัดสินใจแสวงหาความรู้ในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ และทำงานร่วมกับผู้เรียนคนอื่น ๆ ภายในกลุ่ม

เจลิม วราวิทย์ (2531) ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นวิธีการสอนที่ใช้ปัญหาเป็นเครื่องกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความต้องการที่จะเฝ้าหาความรู้เพื่อแก้ปัญหา โดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจในสิ่งที่ต้องการแสวงหาความรู้ และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีมภายในกลุ่มผู้เรียน โดยผู้สอนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับน้อยที่สุด ในสิ่งที่ต้องการแสวงหาด้วยตนเองและรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีมภายในกลุ่มผู้เรียนเอง

วูด (Woods, 1994) กล่าวว่า การเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นการใช้สถานการณ์ปัญหาเป็นแรงขับเคลื่อนการเรียนรู้ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน

ไฮเวิร์ด (Howard, 1999) กล่าวว่า การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักเป็นวิธีการทางการศึกษา ที่นำเสนอผู้เรียนด้วยปัญหาที่มีรูปแบบของโครงสร้างที่ซับซ้อนในระยะเริ่มแรกของประสบการณ์การเรียนรู้ ข้อมูลที่ได้ในระยะเริ่มแรกไม่เพียงพอให้แก้ปัญหา คำถามต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาจะผลักดันให้ไปทำการสืบเสาะหาความรู้

อีเดน (Edens, 2000) ได้ให้ความหมายของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักไว้ว่า เป็นรูปแบบการสอนการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ที่จะคิดและแก้ปัญหา โดยใช้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และมีความซับซ้อนเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาและเกิดทักษะการแก้ปัญหา

ส่วนทีศนา แชมมณี (2548) ให้นิยามว่า การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นการจัดสภาพการณ์ของการเรียนการสอน ที่ใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือในการช่วยให้ผู้เรียนเกิด

การเรียนรู้ตามเป้าหมาย โดยผู้สอนอาจนำผู้เรียนไปเผชิญสถานการณ์ปัญหาจริง หรืออาจจัดสภาพการณ์ให้ผู้เรียนเผชิญปัญหา และฝึกกระบวนการวิเคราะห์และแก้ปัญหาพร้อมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในปัญหา ในทางเลือก และวิธีการที่หลากหลายในการแก้ปัญหา นั้น รวมทั้งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการใฝ่รู้ เกิดทักษะกระบวนการคิด และกระบวนการแก้ปัญหาต่างๆ

จากความหมายของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลัก ที่มีผู้ให้คำนิยามไว้ดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นการพัฒนาหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอน ทั้งในด้านยุทธวิธีแก้ปัญห ความรู้พื้นฐานของสาขาวิชาต่างๆ และทักษะไปพร้อม ๆ กัน โดยมีรูปแบบการเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งนำเสนอสถานการณ์ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตจริง ที่มีแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ปัญหานั้นให้เข้าใจอย่างชัดเจน ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสม เป็นการเรียนที่ผลเกิดจากการทำงานที่ผู้เรียนมีความเข้าใจในกระบวนการแก้ปัญหาเป็นอย่างดี และรู้จักทำงานร่วมกันเป็นทีม โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นการฝึกการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ฝึกทักษะการคิดระดับสูง ทักษะในการแก้ปัญหา และการทำงานเป็นทีมให้กับผู้เรียน

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก

วิธีการเรียนการสอนที่ใช้กันมาแต่เดิมส่วนใหญ่จะเน้นที่ครูผู้สอนเป็นหลัก วิธีการถ่ายทอดความรู้จึงมักใช้วิธีบรรยาย ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางด้านทฤษฎีเป็นส่วนใหญ่ แต่มักจะไม่ได้รับการพัฒนาในด้านทักษะที่จะนำความรู้ทางทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้ดีเท่าที่ควร อาจขาดทักษะในการทำงานเป็นทีม และการรู้จักใฝ่หาความรู้เพื่อแก้ปัญหาที่พบ ดังนั้น จึงได้มีการนำวิธีการที่เน้นการพัฒนาตัวผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองมาใช้ ซึ่งวิธีการที่กำลังเป็นที่น่าสนใจ คือ วิธีการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก (ทองจันทร์ หงส์ลดาธรมภ์, 2539)

กิชซีเลียส (Gijsselaers, 1996) ได้กล่าวถึงการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักว่า การเรียนคือ กระบวนการสร้างความรู้ใหม่บนพื้นฐานของความรู้ที่มีในปัจจุบัน ซึ่งเป็นแนวคิดของกลุ่มจิตวิทยาพุทธิปัญญานิยม (Cognitive Psychology) โดยได้กล่าวถึงแนวคิดในการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักไว้ 3 ประการ คือ

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างไม่ใช่กระบวนการรับ
2. เมตาคอกนิชัน (Metacognition) เป็นองค์ประกอบของทักษะที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้

นั่นคือ มีการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ว่าจะทำอะไร สามารถเลือกยุทธวิธีว่าจะทำอย่างไร และมีการประเมินผลว่าบรรลุจุดหมายหรือไม่ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จบรรลุตามจุดหมายที่วางไว้

3. ปัจจัยทางสังคมและองค์ประกอบแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ เป็นปัจจัยที่เป็นตัวนำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในความรู้

สำหรับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักนั้น มีนักการศึกษาหลายคน ที่กล่าวถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนแบบนี้ไว้ดังนี้

เดลลิส (Delisle, 1997) ได้กล่าวถึงการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักว่ามีรากฐานมาจากทฤษฎีทางการศึกษาของ จอห์น บี ดิวอี้ (John B. Dewey) ซึ่งเป็นทฤษฎีการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) โดยเน้นการเตรียมประสบการณ์เพื่อพัฒนาผู้เรียนในทุก ๆ ด้าน คำนึงถึงความสนใจและความถนัดของผู้เรียน การจัดหลักสูตรต้องจัดให้สนองความต้องการของผู้เรียนทางด้านอารมณ์และสังคม โดยเน้นให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของกิจกรรมและประสบการณ์ของผู้เรียน

มีโล และ เอฟเวนเซน (Hmelo and Evensen, 2000) ได้สนับสนุนการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักว่าเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างสรรคินิยม (Constructivism) และทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Theories) และ มีโล และ ลิน (Hmelo and Lin, 2000) ได้สนับสนุนการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักว่าเกี่ยวข้องกับทฤษฎีกระบวนการประมวลผลข้อมูลทางสมอง (Information Processing) และทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Theories) จากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าทฤษฎีที่นักการศึกษาทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องร่วมกัน คือ ทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Theories) ดังนั้นจึงจะกล่าวถึงรายละเอียด 3 ทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างสรรคินิยม (Constructivism) มีรากฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ของ พ็อลเจต์ (Piaget) และ ไวโกทสกี (Vygotsky) คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการพัฒนาทางสติปัญญาที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ทฤษฎีการเรียนรู้ที่สนับสนุนแนวคิดการเรียนรู้แบบสร้างสรรคินิยมอีกทฤษฎีหนึ่งคือ การเรียนด้วยการค้นพบของเจอร์โรมี เอส บรูเนอร์ (Jerome S. Bruner) ซึ่งเชื่อว่าการเรียนที่แท้จริงมาจากการค้นพบของแต่ละบุคคล โดยผ่านกระบวนการสืบเสาะหาความรู้

นอกจากนี้ Gijsselaers (1996) และ Savery และ Duffy, (1996) เชื่อว่า ทฤษฎี Constructivism เป็นทฤษฎีที่สนับสนุนการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก โดยพื้นฐานของทฤษฎี เชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากการที่ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มากกว่าการรับหรือซึมซับจากครูผู้สอน ตัวผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ แสวงหาความรู้ แก้ปัญหาจากกิจกรรมการเรียนรู้ และเชื่อมโยงเข้ากับประสบการณ์ของผู้เรียน

2. ทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลผลข้อมูล (Information Processing Theories) เป็นทฤษฎีศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ โดยให้ความสนใจ

เกี่ยวกับการทำงานของสมอง ทฤษฎีนี้ได้รับความนิยมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1950 จวบจนปัจจุบัน คลอสเมียร์ (Klausmeier, 1985 อ้างถึงใน ทิศนา แชมมณี, 2548) ได้อธิบายกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์โดยเปรียบเทียบการทำงานของคอมพิวเตอร์กับการทำงานของสมอง คือ เมื่อมนุษย์รับสิ่งเร้าเข้ามาทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 สิ่งเร้านั้นก็ถูกบันทึกไว้ในความจำระยะสั้น โดยบุคคลจะเลือกรับสิ่งเร้าที่ตนเองรู้จัก (Recognition) หรือมีความสนใจ (attention) ถ้าต้องมีการเก็บข้อมูลไว้ใช้ในภายหลังจำเป็นต้องได้รับการประมวล และเปลี่ยนรูปโดยการเข้ารหัส เพื่อนำไปเก็บไว้ในความจำระยะยาว ซึ่งอาจต้องใช้เทคนิคต่าง ๆ เข้าช่วย ในการเรียกข้อมูลออกมาจากความจำระยะยาวนั้น และส่งต่อไปสู่ตัวก่อกำเนิดพฤติกรรมตอบสนอง ซึ่งกระตุ้นให้บุคคลมีการเคลื่อนไหว หรือการพูดตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การประมวลผลข้อมูลข้างต้นจะได้รับการบริหารควบคุมอีกชั้นหนึ่ง จากการศึกษาถึงความคิดของตนเองและสามารถควบคุมความคิดของตนเองให้เป็นไปในทางที่ตนต้องการ การรู้ในลักษณะนี้คือ "metacognition" หรือ "การรู้คิด" ซึ่งหมายถึง การตระหนักรู้เกี่ยวกับความสนใจและความสามารถของตนเอง และให้ความเข้าใจในการรู้ดังกล่าวในการจัดการควบคุมกระบวนการคิด การทำงานของตนเองด้วยกลวิธีต่างๆ อันจะช่วยให้การเรียนรู้ และทำงานให้ประสบผลสำเร็จตามที่ต้องการ องค์ประกอบสำคัญของการรู้คิดที่ใช้ในการบริหารควบคุมกระบวนการประมวลผลข้อมูล ประกอบด้วย แรงจูงใจ ความตั้งใจ และความมุ่งหวังต่าง ๆ รวมทั้งเทคนิคและกลวิธี

3. ทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Theories) เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการฝึกฝนพุทธิปัญญา (Cognitive Apprenticeship) รูปแบบการฝึกฝนพุทธิปัญญาโดยใช้สถานการณ์การเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์จริง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ความคิดและรวบรวมความรู้เพื่อนำมาแก้ปัญหา ทฤษฎีนี้แนะนำว่า การมีส่วนร่วมในการสนทนาเกี่ยวกับการเรียนกับผู้อื่น ผู้เรียนจะได้พัฒนากระบวนการคิดภายในตนเอง และนำไปสู่การอภิปรายที่หลากหลายในกลุ่มใหญ่

ส่วน โนเวลล์ (Knowles, 1975) มีแนวคิดสนับสนุนว่า การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ที่เชื่อว่าการเรียนรู้จะเรียนได้มากที่สุดเมื่อผู้เรียนมีส่วนเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานการเรียนรู้ 4 ประการ คือ

1. อัตมโนทัศน์ (Self-Concept)
2. ประสบการณ์ (Experience)
3. ความพร้อม (Readiness)
4. แนวโน้มต่อการเรียนรู้ (Orientation to Learning)

จากแนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักมีแนวคิดพื้นฐานจากกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ที่มีอยู่ในตัวเอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้ปรับเปลี่ยนโลกภายในตนโดยอาศัยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากการรับความรู้ใหม่เข้าไปในสมอง หรือจากการปรับเปลี่ยนความรู้เก่าให้เข้ากับความรู้ใหม่ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเรียนรู้ เกิดจากการลงมือทำด้วยตนเอง

ลักษณะของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลัก

อีเดน (Edens, 2000) ได้สรุปกระบวนการของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักไว้ 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนาปัญหา (Problem Development) จะเริ่มขึ้นเมื่อผู้เรียนเจอปัญหาที่สามารถหาคำตอบได้หลากหลาย ดังนั้นปัญหาที่ดีจะต้องมีลักษณะหลากหลาย สามารถดึงดูดใจให้นักเรียนอยากค้นหาคำตอบ และจะต้องเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริง มีการเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและการประยุกต์ใช้

ระยะที่ 2 การเริ่มต้นสืบสวน เสาะแสวงหาคำตอบ (Initiation of PBL Events, Inquiry, and Investigation) ระยะนี้เริ่มขึ้นเมื่อนักเรียนได้ลงมือทำความเข้าใจ นิยามข้อความปัญหา ตั้งสมมติฐานเพื่อนำไปสู่การเสาะแสวงหาคำตอบ และ การเขียนรายการความรู้ที่ทราบแล้วและความรู้ที่ต้องการทราบซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหา

ระยะที่ 3 การหาคำตอบของปัญหา (Problem Solution) เป็นระยะที่นักเรียนทดสอบข้อสงสัย หรือลงมือแก้ปัญหา ควรมีการประเมินผลการปฏิบัติงานและการลงผลสรุป สิ่งที่เกิดขึ้นในระยะนี้ช่วยให้นักเรียนสามารถสร้างความเข้าใจใหม่ในทัศนคติและเกิดทักษะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหา

ส่วน มัณฑรา ธรรมบุศย์ (2545) ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้อย่างแท้จริง (student-centered learning)
2. การเรียนรู้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้เรียนที่มีขนาดเล็ก
3. ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) หรือผู้ให้คำแนะนำ (Guide)
4. ใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้
5. ปัญหาที่นำมาใช้เป็นปัญหาที่มีคำตอบหลายคำตอบหรือแก้ไขปัญหาได้หลายทาง (ill-structured problem)
6. ผู้เรียนแก้ปัญหา โดยการแสวงหาข้อมูลใหม่ๆ ด้วยตนเอง (self-directed learning)

7. ประเมินผลจากสถานการณ์จริง โดยดูจากความสามารถในการปฏิบัติ (authentic assessment)

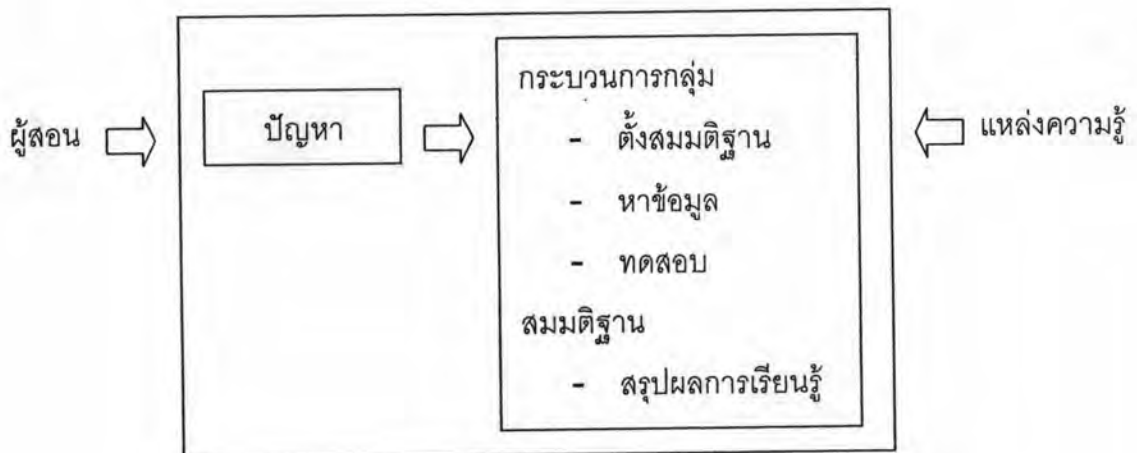
กระบวนการและขั้นตอนการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นหลัก

เอลเลน และ ดัช (Allen and Duch, 1998) เสนอกระบวนการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นหลักสรุปได้ว่า เริ่มจากผู้เรียนถูกนำเสนอด้วยปัญหา ผู้เรียนในกลุ่มรวบรวมแนวคิดและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา และระบุปัญหานั้น ผู้เรียนในกลุ่มอภิปราย ระบุสิ่งที่พวกเขาู้ และสิ่งที่พวกเขาไม่รู้ เพื่อสร้างประเด็นการเรียนรู้ จัดลำดับความสำคัญของประเด็นการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น และมอบหมายงานให้แต่ละคนไปศึกษาความรู้ เพื่อนำมาเสนอในกลุ่มในเวลาต่อมา เมื่อมีการประชุมกลุ่ม ผู้เรียนจะรวบรวมความรู้ที่ได้ไปอธิบายปัญหา และสรุปเป็นความรู้ใหม่

การเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลักจะมีปัญหา เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการศึกษาด้วยตนเอง ในกระบวนการกลุ่มของนักศึกษา (แผนภาพที่ 2) ดังนั้น ขั้นตอนการเรียนการสอนหลัก ๆ จะเป็นของนักศึกษา เพราะการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก ไม่ใช่เป็นเพียงวิธีการเรียนเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการของการเรียน (Engle, 1997)

แผนภาพที่ 3 แนวคิดของการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก

นักศึกษา

องค์ประกอบที่ส่งผลต่อการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก

ในการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก มิได้อยู่ที่ปัญหาเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับทุกองค์ประกอบ อันได้แก่

1. ผู้สอน (Tutor)
2. ผู้เรียน (Students)
3. สถานการณ์ปัญหา (Problems)

4. กระบวนการกลุ่ม (Group Process)

ทุกองค์ประกอบจะต้องทำหน้าที่ของตัวเองที่ดีที่สุด การที่องค์ประกอบอันใดอันหนึ่งบกพร่องไป จะทำให้กระบวนการเรียนรู้ไม่บรรลุผลตามที่วางไว้ รายละเอียดในแต่ละองค์ประกอบมีดังต่อไปนี้

บทบาทของผู้สอน

ในการเรียนการสอนแบบใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นการเรียนโดยวิธีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้ที่เคยทำหน้าที่สอนจะเปลี่ยนไปทำหน้าที่คอยช่วยเหลือ อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน ผู้สอนเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษากับผู้เรียนประจำกลุ่มย่อย ผู้สอน ต้องเปลี่ยนบทบาทจากการสอนแบบเดิม ที่เป็นศูนย์กลางของความสนใจ และแหล่งความรู้ทั้งหมด ไปสู่บทบาทใหม่ ดังที่นักการศึกษาหลายท่านให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้สอนประจำกลุ่ม ดังนี้

เจลิม วราวิทย์ (2531) ได้สรุปบทบาทที่สำคัญของผู้สอนไว้ว่า ผู้สอน เป็นผู้กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิด และชี้แนะการอภิปรายระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ไปในแนวทางที่จะทำให้เกิดความคิดที่กำหนดไว้ในหลักสูตร และให้ข้อมูลหรือเนื้อหาทางวิชาการที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถศึกษาต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เน้นแนวทางด้วยวิธีการตรงหรืออ้อมเพื่อให้นักเรียนรู้จักการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และหาวิธีการประเมินผลให้ผู้เรียนได้เรียนรู้

แกลเลคเกอร์ (Gallagher, 1995) กล่าวว่า บทบาทของผู้สอนประจำกลุ่มในการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลัก เป็นผู้ฝึกสอนทางความคิดแทนที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้สั่งสอน ทำให้ผู้เรียนเข้าใจคำถาม ผู้สอนประจำกลุ่มจะเป็นผู้ตั้งคำถามระหว่างการระบุนิยาม การหาแหล่งข้อมูล การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ เพื่อจัดประเภทโดยผ่านการตีความหมาย และการแก้ปัญหาอย่างมีศักยภาพ

บทบาทของผู้สอนในการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลักดังกล่าว หากพิจารณา มุมมองทางการสอน หรือมโนทัศน์ทางการสอนของผู้สอน ซึ่งเป็นระบบความเชื่อ ความมุ่งมั่น ซึ่งชี้นำพฤติกรรมการสอน จะพบว่ามีผลสอดคล้องกับมุมมองทางการสอนที่เป็นการพัฒนาทางปัญญา ซึ่ง Pratt ได้แบ่งมุมมองทางการสอนออกเป็น 5 มุมมอง (Pratt, 1998 อ้างถึงใน อภิภา ปรัชญาฤทธิ์, 2547: 98-111) โดยมุมมองที่สอดคล้องกัน มี 2 มุมมอง คือ

1. มุมมองทางการสอนเป็นการพัฒนาทางปัญญา (Developmental Perspective) มุมมองนี้ให้ความสำคัญกับผู้เรียนมากกว่าผู้สอน และเนื้อหา มุมมองนี้สอดคล้องกับปรัชญาการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ความมุ่งมั่นของผู้สอน คือ การพัฒนาทักษะการคิด และแก้ปัญหาให้กับผู้เรียน เนื้อหาเป็นเพียงสื่อ หรือเครื่องมือในการพัฒนาทักษะการคิด ดังนั้นการเรียนรู้จึงหมายถึง การพัฒนาคุณภาพการคิดมากกว่าการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ในตัวผู้เรียน

โดยผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนแทนการถ่ายทอดความรู้ งานที่ทำทนายสำหรับผู้สอนในมุมมองนี้ คือ การพัฒนาวิธีการประเมินการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความเชื่อและความมุ่งมั่นของมุมมองทางการสอน นั่นก็คือ การพัฒนาแบบทดสอบวัดการพัฒนาทักษะการคิด โดยเคารพในความคิดและพื้นความรู้เดิมของผู้เรียน

2. มุมมองปฏิรูปสังคม (Social Reform) ลักษณะเด่นของมุมมองนี้ คือ การระบุดมคติและหลักการซึ่งเชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์เกี่ยวกับสังคมที่ดีขึ้น องค์ประกอบที่สำคัญของมุมมองนี้ คือ องค์ประกอบด้านเนื้อหา และผู้เรียนถือว่ามีความสำคัญเป็นรอง และสนใจผลที่เกิดขึ้นในระดับมากกว่าการเรียนรู้ในระดับบุคคล

บทบาทของผู้เรียน

แบร์โรว์ และ แทมบลิน (Barrows and Tamblyn, 1980: 82) กล่าวเกี่ยวกับบทบาทของผู้เรียนไว้ว่า ผู้เรียนเป็นผู้กระทำโดยตรง ไม่ใช่ผู้รับ ผู้เรียนไม่ใช่ผู้ฟัง สังเกต เขียน และจดจำ แต่เป็นการถามเพื่อปฏิบัติ คิด เข้ามามีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยและเรียนด้วยความพยายาม

ลักษณะของผู้เรียนด้วยวิธีการแก้ปัญหา (The characteristics of problem-solver) ที่สามารถประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้เรียนที่เรียนด้วยการใช้วิธีการแก้ปัญหา (Problem-solving) จะต้องมีลักษณะสำคัญ 5 ประการ (Walton และ Matthews, 1989) ดังนี้

1. Competence (ความรู้ความสามารถ)
2. Communicativeness (ความสามารถในการติดต่อกับผู้อื่น)
3. Concern (ความตระหนักในความสำคัญ)
4. Courage (ความกล้าในการตัดสินใจ)
5. Creativity (ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์)

ในลักษณะ 5 ประการนี้ ลักษณะของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสำคัญต่อขบวนการแก้ปัญหามาก โดยเป็นที่เชื่อกันว่าลักษณะนี้มีอยู่ในตัวผู้เรียนอยู่แล้ว แต่จะสามารถแสดงออกมาได้มากนักน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับตัวบุคคล และมีผู้เชื่อว่าลักษณะความกล้าในการตัดสินใจและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์นั้น เป็นสิ่งที่ปลูกฝังได้ยาก ถ้าผู้นั้นมีอายุเกิน 20 ปี

ซึ่งสอดคล้องกับ เจลิม วราวิทย์ (2531) ที่ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้เรียนที่จะช่วยให้การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักบรรลุเป้าหมายไว้ดังนี้

1. ผู้สอน ต้องตระหนักถึงความรู้ความสามารถเดิมของผู้เรียน โดยเตรียมปัญหาที่สัมพันธ์กับความรู้เดิมของผู้เรียน
2. ความสามารถในการสื่อความหมายกับผู้อื่น มีความสำคัญที่จะช่วยให้การเรียนรู้ในกลุ่มมีประสิทธิภาพ

3. ความกล้าในการตัดสินใจ การเรียนรู้โดยการแก้ปัญหาเป็นหลักนี้เป็นการเรียนรู้การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการตัดสินใจในข้อมูลนั้น

4. ความตระหนักในความรับผิดชอบ ผู้เรียนจะต้องตระหนักถึงความสำคัญในการรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย เพราะการเรียนแบบนี้เป็นการเรียนแบบพึ่งพา ถ้าผู้เรียนขาดความรับผิดชอบแล้วงานของกลุ่มจะดำเนินไปช้ามาก

5. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ บทบาทนี้มีความสำคัญยิ่งที่ผู้เรียนจะต้องพยายามสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ บทบาทที่หนึ่งถึงสี่นั้น ครูสามารถจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะเพิ่มขึ้น แต่อบรมให้ผู้เรียนเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์นั้นค่อนข้างยากและใช้เวลานาน

สถานการณ์ปัญหา (Problems)

สถานการณ์ปัญหา คือ ข้อความ หรือคำถามที่บรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำไปสู่ข้อสงสัย หรือการค้นหาคำตอบ สถานการณ์ปัญหา จึงเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนมีแรงจูงใจในการเรียน (Barrows, 1996)

Wood (1994) ได้จำแนกรูปแบบของสถานการณ์ปัญหา ตามลักษณะของการนำเสนอ สามารถแบ่งออกเป็น

1. สถานการณ์ปัญหาที่เป็นข้อความ
2. สถานการณ์ปัญหาที่เป็นชุดเอกสาร เช่น รายงานผู้ป่วย
3. สถานการณ์ปัญหาที่นำเสนอทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์
4. สถานการณ์ปัญหาที่เป็นคน เช่น ผู้ป่วยจริง หรือผู้ป่วยมาตรฐาน

สถานการณ์ปัญหา เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญของการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างสถานการณ์ปัญหา 6 ขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดประสบการณ์การเรียนรู้ในหลักสูตร (Planning the Block)

สิ่งที่ต้องตระหนักในการวางแผนกำหนดประสบการณ์การเรียนรู้ คือ การเรียนการสอนต้องเป็นการบูรณาการ (Integration) ต้องมีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน ได้แก่

1.1 วัตถุประสงค์การเรียนรู้ (Learning Objectives) ซึ่งมักกำหนดในรูปจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม ได้แก่ พุทธิสัย, จิตพิสัย และทักษะพิสัย

1.2 กรอบแนวคิด (Key concepts หรือ Learning contents) ได้แก่ การกำหนดเนื้อหาความรู้ที่ต้องการให้นักศึกษาได้เรียนรู้

2. การวางแผนกำหนดสถานการณ์ปัญหา (Planning the problems)

ต้องกำหนดให้สอดคล้องกับแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ อาจสร้างเป็นสถานการณ์ปัญหาเดียว หรือหลายสถานการณ์ก็ได้ (สารภี ลีประเสริฐ, ฉลอง โจรนเบญจวงศ์ และ ธราดล เก่งการพานิช, 2534)

3. การวางแผนการอภิปราย (Planning the discussion)

ผู้สอนจะต้องเตรียมการในแต่ละสถานการณ์ปัญหาที่สร้างขึ้นนั้น ต้องการให้นักศึกษาอภิปรายกันในประเด็นอะไรบ้าง เพื่อให้การเรียนรู้ของนักศึกษาครอบคลุมทุกประเด็น

4. การวางแผนเกี่ยวกับทรัพยากรการเรียนรู้ (Preparation of Resources)

ผู้สอนจึงต้องตระเตรียมแหล่งความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่กำหนด และแนวคิดที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้ นักศึกษาสามารถศึกษาได้ด้วยตนเองภายใต้กรอบจำกัดของระยะเวลา

5. การวางแผนเกี่ยวกับการวัดผลการเรียนรู้ (Planning the Assessment)

การประเมินผลอาจทำได้ใน 2 รูปแบบ คือ

5.1 การประเมินกระบวนการ เป็นการประเมินผลในขณะที่นักศึกษากำลังอยู่ในขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้

5.2 การประเมินผลการเรียนรู้ โดยอาจประเมินความรู้ในด้านเนื้อหา เช่น การทำข้อสอบ

6. การวางแผนการประเมินผลหลักสูตร และการแก้ไข (Evaluation and Revision)

เป็นการประเมินผลรวบยอดของการเรียนรู้ทั้งกระบวนการของหลักสูตร มีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใด และสรุปปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมถึงทรัพยากรการเรียนรู้ทั้งหมด เพื่อจะได้ดำเนินการแก้ไขให้เหมาะสมในการนำไปใช้ครั้งต่อไป

กระบวนการกลุ่ม (Group Process)

บรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของกระบวนการกลุ่มของนักศึกษา ขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจในการสร้างบรรยากาศของนักศึกษา และผู้สอนทุกคน ซึ่งการแสดงความคิดเห็นของกลุ่ม และการอภิปรายต่างๆ ควรมีลักษณะดังนี้

1. ความคิดเห็นทุกประเด็นต้องได้รับการยอมรับ และรวบรวมไว้เพื่อนำไปพิจารณา ร่วมกันถึงความเป็นไปได้ และความถูกต้องเพื่อสร้างสมมติฐานต่อไป

2. หัวข้อของการอภิปรายจะต้องอยู่ในข่ายที่เกี่ยวข้องกับสมมติฐาน ไม่ควรมีการอภิปรายกันนอกประเด็น

3. การพิจารณาทดสอบสมมติฐาน จะต้องนำความเป็นจริงของเหตุการณ์มาใช้ในการพิจารณา

การสอนแบบสืบสอบ (Inquiry – Based Instruction)

ความหมายของการสอนแบบสืบสอบ

การสอนแบบสืบสอบ เป็นกระบวนการสอนที่เน้นบทบาทของผู้สอนในการกระตุ้นผู้เรียน โดยการใช้คำถามหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดคำถาม เกิดความคิดที่จะเสาะแสวงหาความรู้ เพื่อนำมาประมวลหาคำตอบและลงข้อสรุปด้วยตนเอง เป็นการสอนที่เน้นกระบวนการในการแสวงหาความรู้โดยผู้เรียน ผู้สอนมีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นด้วยการใช้คำถาม ชี้แนะประเด็น แหล่งข้อมูล และข้อความรู้ จัดสรรทรัพยากรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ร่วมอภิปราย สนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีคุณค่า (อรพรรณ ลีอนุญธวัชชัย, 2543: 68-69)

อีกทั้ง การสอนแบบสืบสอบ เป็นการสอนให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้า ตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนสรุปข้อความรู้ได้ด้วยตนเอง ผู้เรียนตั้งคำถามเป็นหลัก แล้วพยายามหาคำตอบเพื่อตอบคำถามหรือแก้ปัญหา โดยผู้สอนมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดคำถามคำตอบ และแนะนำให้เกิดการศึกษาค้นคว้าให้ได้มาซึ่งความรู้หรือคำตอบ เพื่อแก้ปัญหาด้วยตนเอง และสรุปข้อความได้ด้วยตนเอง (Joyce and Weil, 1986)

หลักการของการสอนแบบสืบสอบ

การสอนแบบสืบสอบเป็นการสอนที่ใช้หลักการ (อรพรรณ ลีอนุญธวัชชัย, 2543) ดังนี้

1. กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสงสัย อยากรู้ อยากเห็น
2. การกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความคิด วิเคราะห์ และสืบสอบ แสวงหาคำตอบด้วยตนเอง
3. ผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวก เสนอแนะแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าหาคำตอบ
4. เน้นการเรียนเป็นกลุ่มให้ผู้เรียนช่วยกันคิดหาวิธีแสวงหาคำตอบ
5. ผู้สอนช่วยสนับสนุน ชี้แนะ หรือให้ความช่วยเหลือตามโอกาสที่เหมาะสม

Joyce และ Weil (1986) ได้เสนอขั้นตอนการสอนแบบการฝึกการสืบสอบดังนี้

1. เสนอสถานการณ์ปัญหาที่น่าสงสัย
2. ให้ผู้เรียนรวบรวมข้อมูล
3. ตั้งสมมุติฐาน
4. สรุปเป็นกฎเกณฑ์ในการอธิบายปัญหา
5. วิเคราะห์กระบวนการสืบสอบ

จาคอบสัน และคณะ (Jacobson, et al., 1989) ได้เสนอกระบวนการเรียนการสอนแบบสืบสอบ ซึ่งมีขั้นตอน 4 ขั้น สรุปได้ดังนี้

1. **ขั้นเสนอปัญหา** ผู้สอนพิจารณาเนื้อหาสาระ แล้วระบุเป็นปัญหาที่จะสืบสอบ หรือพิจารณาจากสถานการณ์ปัญหา ซึ่งอาจบังเอิญเกิดขึ้นในชั้นเรียน แล้วระบุปัญหาให้ผู้เรียนสืบสอบ
 2. **ขั้นตั้งสมมติฐาน** ผู้สอนอาจเป็นผู้ตั้งสมมติฐาน หรือใช้คำถาม ถามนำเพื่อให้ผู้เรียนตั้งสมมติฐาน
 3. **ขั้นรวบรวมข้อมูล** ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งทำได้ทั้งในและนอกชั้นเรียน เพื่อรวบรวมข้อมูลซึ่งจะใช้เป็นหลักฐานตามสมมติฐานที่ตั้งไว้
 4. **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล** ผู้สอนนำการอภิปรายให้ผู้เรียนนำข้อมูลมาจัดกระทำในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบสมมติฐานแล้วสรุปเป็นคำตอบ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของบทเรียน
- แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม**

ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์

การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning)

รูปแบบการเรียนรู้ในสมัยก่อน คือ ลักษณะการสอนโดยครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียนจำสิ่งที่เรียนรู้จากครู ต่อมา John Dewey ได้เริ่มต้นแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยใช้วิธีสอนที่เน้นการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing) ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีความเชื่อว่าการเรียนรู้เกิดจากการกระทำจริง ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ใหม่ การสอนด้วยการกระทำเป็นการสอนให้เรียนรู้จากการกระทำ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ตรงได้มีโอกาสศึกษา ค้นคว้า และลงมือกระทำจริง ๆ เป็นการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองมากที่สุด (Dewey, 1954)

Torkington (1996) ได้คำนิยามของการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning) ว่าหมายถึง กระบวนการที่ความรู้ได้ถูกสร้างขึ้นโดยผ่านการแปรเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้เรียน ซึ่งอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เขาได้ประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีของการเรียนรู้จากประสบการณ์กับการศึกษาผู้ใหญ่และการฝึกอบรม ซึ่งมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่ให้อยู่กับผู้เรียนตลอดไป (self-perpetuating learning) ผู้จัดการฝึกอบรมซึ่งต้องการออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรมโดยใช้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ควรตัดสินใจว่าหลักสูตรจะต้องเน้นการฝึกปฏิบัติโดยวิธีการวินิจฉัยปัญหา และหลีกเลี่ยงการเริ่มต้นหลักสูตรการสอนด้วยทฤษฎี การใช้วิธีวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติในช่วงเวลาฝึกอบรมกลุ่มและสนับสนุนการเรียนการสอนที่เน้นกลุ่มเพื่อน (peer support) รวมทั้งมุ่งใช้เวลาในการเรียนการสอนส่วนใหญ่ไปกับสถานการณ์ฝึกปฏิบัติและพัฒนาสื่อการสอน กิจกรรมการเรียนรู้และวิธีการประเมินผลการเรียนรู้

Kolb (1984) ได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดในตัวผู้เรียนเป็นวงจรแห่งการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้อาจจะเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งของวงจรแห่งการเรียนรู้ก็ได้ แต่ต้องดำเนินการให้ครบวงจรแห่งการเรียนรู้ รายละเอียดของวงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์มีดังนี้

1. ประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience) เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์นำไปสู่การรวบรวมความสามารถในการจัดการ ซึ่งมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ ทั้งการยอมรับและการปฏิเสธ

2. การสังเกตและการไตร่ตรอง (Observe and Reflect) เป็นการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้มีการสะท้อนกลับ มีการไตร่ตรองประสบการณ์ที่ได้รับ เพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์ หรือไม่เป็นประโยชน์

3. การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด (Generalize and Conceptualize) เป็นการรวบรวมความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ จากการกระทำ หรือการได้รับความรู้จากข้อมูลจากครูผู้สอน การสนทนาพูดคุย แล้วนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของตนเอง

4. การตรวจสอบและการบูรณาการ (Experiment and Integrate) คือ การฝึกปฏิบัติจริง เป็นการทดลอง ฝึกปฏิบัติ และตรวจสอบ เพื่อการลองผิดลองถูก เป็นการตรวจสอบแนวคิด หาความจริงในสถานที่แตกต่างกัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์จะประกอบด้วย สาระและประเด็นที่เกี่ยวข้องที่มีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย (Kolb, 1984)

1. นโยบายทางสังคมและการปฏิบัติกิจกรรม
2. พื้นฐานความสามารถทางการศึกษา
3. การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาอาชีพ
4. การศึกษาประสบการณ์
5. การพัฒนาหลักสูตร

Dewey (1983) ได้เสนอแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำจริง ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ใหม่ หรือผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเองในการปฏิบัติตามบทบาทใหม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นวงจรของการลองกระทำ โดยเริ่มจากการรับรู้ปัญหา แล้วเริ่มหาทางแก้ปัญหา จากนั้นลองกระทำ จนเกิดประสบการณ์จากผลของการกระทำและในที่สุดผู้เรียนจะสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการยืนยันในความรู้เดิมหรือเกิดการปรับเปลี่ยนความรู้เดิมเป็นความรู้ใหม่

กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เป็นวงจรนี้ จะทำให้การสร้างความรู้ในรูปของการปรับเปลี่ยนความรู้ กลายเป็นการเรียนรู้ที่มีความหมาย มีคุณค่าและนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้ สำหรับผู้ใหญ่ในชีวิตประจำวันที่เป็นจริง ประโยชน์สูงสุดของวงจรการลงกระทำคือ การทำให้ผู้ใหญ่มีประสบการณ์การคิดและกระทำและคิดไตร่ตรองจนเกิดความหมายครั้งแล้วครั้งเล่า จนเกิดการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์

Kolb (1993) ได้เสนอว่าสิ่งที่จะช่วยให้ผู้เรียนผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ได้ดี ประกอบด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ดังนั้นในการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในการเรียนรู้
2. มีความสำเร็จในการเรียนรู้
3. ผู้สอนมีความรับผิดชอบและกระตุ้นผู้เรียนอยู่เสมอ
4. ผู้สอนใช้วิธีการสนับสนุนการเรียนรู้ในเชิงบวก
5. ผู้สอนให้ความสนใจและมีความตระหนัก
6. ผู้สอนสนับสนุนการเรียนรู้และกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง
7. ผู้สอนสร้างความท้าทายที่เหมาะสม
8. มีความปลอดภัยมั่นคงในการเรียนรู้
9. ผู้ใหญ่มีความต้องการที่จะพบปะพูดคุย สร้างสัมพันธ์กันในสังคม
10. ผู้ใหญ่รู้ว่าตนเองกำลังทำอะไร
11. มีแรงจูงใจที่จะทำให้ตนเองบรรลุตามเป้าหมาย
12. ผู้ใหญ่ได้ฝึกปฏิบัติ และเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้
13. ผู้ใหญ่รู้ว่าจะใช้วิธีใดที่จะทำให้การทำงานบรรลุผลสำเร็จได้ดี
14. มีการใช้ประสบการณ์ตนเอง และการยอมรับประสบการณ์
15. ผู้ใหญ่มีความเชื่อมั่นในประสบการณ์ที่มีอยู่

Rogers (1996) ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้โดยการบอกของครู หรือการท่องจำของผู้เรียน แต่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยมุ่งตอบสนองความต้องการหรือความสนใจของผู้เรียน และเมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ ก็จะเป็นการเรียนรู้ที่มีความหมายและยั่งยืน การกำหนดรูปแบบการเรียนรู้จากประสบการณ์ จะกำหนดรูปแบบที่ตายตัวได้ยาก แต่สามารถกำหนดปัจจัยหลัก ๆ ได้ 2 ปัจจัย ได้แก่ บทบาทผู้สอน และบทบาทผู้เรียน รายละเอียดดังนี้

บทบาทผู้สอน ในการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์นั้น ผู้สอนจะต้องแสดงบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน ครูไม่ครอบงำหรือบงการความคิดผู้เรียน แต่ต้องเปิดโอกาสให้คิด มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่จะเรียนรู้ ผู้สอนต้องมีเวลาให้กับผู้เรียน ให้เวลาอย่างเพียงพอในการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีความสัมพันธ์ หรือทำงานร่วมกันกับบุคคลอื่นที่มีความสนใจคล้ายกัน ผู้สอนต้องค้นหาสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ การจัดการเรียนการสอนให้เปิดกว้างยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้สิ่งที่ตนสนใจ การจัดการเรียนการสอนให้เปิดกว้างยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้สิ่งที่ตนสนใจหรือทำกิจกรรมที่ตนสนใจ ผู้สอนต้องจัดหาทรัพยากรในการเรียนรู้ให้พร้อม วัสดุอุปกรณ์ สื่อต่าง ๆ อย่างเพียงพอและเหมาะสม สรุปแล้ว Rogers เสนอว่าผู้สอนต้องดำเนินการดังนี้

1. จัดบรรยากาศให้เอื้อ
2. ตอบสนองวัตถุประสงค์ผู้เรียน
3. จัดหาทรัพยากรให้เหมาะสม
4. ให้ความสมดุลระหว่างปัญญาและอารมณ์
5. แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดโดยปราศจากอคติ

บทบาทผู้เรียน ในกระบวนการเรียนรู้นั้นผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างแท้จริง สามารถเลือกวิธีการเรียนรู้ การเรียนรู้จากประสบการณ์จะต้องเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการเรียนรู้ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ รูปแบบหนึ่งที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้จากประสบการณ์สำหรับผู้เรียนคือ สัญญาเรียนรู้ โดยมีผู้สอนคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ เป็นการตกลงกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการเรียนรู้ โดยสรุปแล้ว Rogers เห็นว่าผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อ

1. มีส่วนร่วมในกระบวนการและร่วมกำหนดทิศทางในการเรียนรู้
2. เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ เชื่อมโยงกับสังคม บุคคล และปัญหา
3. ประเมินผลด้วยตนเอง ทราบความก้าวหน้า และผลสำเร็จของการเรียนรู้

Weil and McGill (1989) ได้เสนอแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่า จะมีลักษณะของวิธีการเรียนรู้ที่สำคัญ 4 ประการ ที่จะมีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากประสบการณ์ รายละเอียดประกอบด้วย

1. เน้นหนักเรื่องการมีส่วนร่วม มีการประเมินและการยอมรับรูปแบบการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต และประสบการณ์ในการทำงาน ในการนำมาใช้เป็นทรัพยากรในการเรียนรู้
2. เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นพื้นฐานหลักเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการศึกษาภายหลังจากออกจากสถานศึกษา

3. เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยใช้จิตสำนึกของกลุ่ม และกระบวนการกลุ่ม
4. มีความตระหนักในการนำตนเองและความก้าวหน้าของบุคคล

Conner (1997) ได้เสนอแนวทางในการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับผลสำเร็จและประโยชน์สูงสุด ผู้จัดจะต้องดำเนินการดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสารอย่างถูกต้องและเพียงพอ ตรงไปตรงมา
2. การทบทวนไตร่ตรองแง่มุมต่าง ๆ ผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับชีวิต
3. เปรียบเทียบวิธีการที่ดีกับประสบการณ์ที่ได้รับ
4. ค้นหาข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ และเน้นรูปแบบการบูรณาการเพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

Jackson และ Caffarella (1994) ได้ศึกษาปัญหาและทิศทางของการวิจัยเกี่ยวกับการใช้กระบวนการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning) กับการศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) แล้วมีข้อสรุปสำคัญดังนี้

1. การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความเข้าใจในธรรมชาติของความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ (Human Diversity) ซึ่งมีภูมิหลังประสบการณ์ที่แตกต่างกันที่สามารถนำมาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนได้
2. รูปแบบความต้องการผูกพันทางสังคมของผู้เรียน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และโปรแกรมการเรียนการสอน เนื่องจากมนุษย์ทุกคนที่เป็นผู้เรียนมีความต้องการที่จะได้รับการยอมรับทางสังคมและเป็นสมาชิกของกลุ่มเป็นพื้นฐาน
3. การถ่ายทอดการเรียนรู้ (transfer of learning) มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการเรียนการสอนและการประเมินผลการเรียน เนื่องจากการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ช่วยเสริมสร้างเพิ่มพูนการถ่ายทอดทักษะของการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับโลกแห่งความเป็นจริง
4. การประเมินที่แท้จริง (Authentic Assessment) เป็นการอาศัยเครื่องมือของการประเมินกระบวนการเรียนรู้และผลการเรียนของผู้เรียนโดยใช้ทั้งการทำแฟ้มงาน (Folio) และการทำแฟ้มประเมินงาน (Portfolio) ของผู้เรียนมาเป็นเครื่องมือในการประเมินอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ หมายถึง การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเข้าไปมีประสบการณ์ในเรื่องที่ต้องการเรียนรู้โดยผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญคือ เป็นผู้คิดและปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้โดยผ่านขั้นตอนการเรียนรู้ 4 ขั้นตอน คือ การได้รับประสบการณ์ การสะท้อนความคิดจากประสบการณ์และอภิปราย การสรุปแนวคิดหรือความคิดรวบยอด และการนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้

การเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม (Service Learning)

Seidel และ Zlotkowski (1993 อ้างถึงใน Rhoads and Howard, 1998) สรุปว่าการเรียนรู้ทางสังคมหรือการเรียนรู้โดยใช้สังคมเป็นพื้นฐานก็คือการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม การเรียนรู้บนพื้นฐานของสังคมก็เพื่อให้เกิดการพัฒนาโดยใช้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม ในการสร้างความรู้โดยผ่านการให้บริการสังคมซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทุกฝ่ายได้เตรียมการร่วมกัน

Kendall (1990 อ้างถึงใน Rhoads and Howard, 1998) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมไว้ว่า องค์ประกอบของการรับใช้สังคมต้องตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของสังคมเท่า ๆ กับพื้นฐานของโรงเรียน คือ ผู้เรียนจะต้องจัดเตรียมงานรับใช้สังคมตามเป้าหมายของสังคมและจะต้องให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวิชาที่เรียน ซึ่งจะต้องบูรณาการให้สอดคล้องกัน เพื่อกำหนดงานที่จะต้องมอบหมายให้ผู้เรียนและจะต้องประเมินผลร่วมกัน

Erickson และ Anderson (1997) กล่าวถึงการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมว่าเป็นวิธีการเชื่อมโยงการรับใช้ชุมชนกับการบูรณาการการเรียนรู้ทางวิชาการ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาโดยการเข้าไปช่วยเหลือสังคมตามที่สังคมต้องการ การเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมเกิดมาจากทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้สังเคราะห์ความรู้ใหม่จากการฝึกปฏิบัติในชีวิตจริงของผู้เรียน ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม สะท้อนความคิดจากการสังเกต สรุปเป็นความคิดรวบยอดที่เป็นนามธรรมและนำไปทดลองใช้คือทำให้ประสบการณ์ที่ได้รับเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมการเรียนรู้และนำไปเป็นแนวทางในการประเมินผลด้วย

Mittlefehldt (1997) กล่าวไว้สรุปได้ว่าการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม มีความหมายเช่นเดียวกับการเรียนรู้โดยการกระทำ ในโครงการรับใช้สังคมที่ดีนั้นผู้เรียนจะเรียนรู้โดยการกระทำสิ่งที่สังคมต้องการซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างห้องเรียนกับชุมชน นักเรียนจะมีความรู้สึกที่ลึกซึ้งต่อการเอาใจใส่สิ่งต่าง ๆ และคนอื่น ๆ เช่นเดียวกับได้ฝึกฝนความสามารถของตนเองด้วย ผู้เรียนจะเรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์จากการทำกิจกรรมโดยมีหลักการดังต่อไปนี้

1. ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
2. เป็นความร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
3. บูรณาการกับหลักสูตรทางสังคม
4. จัดเวลาให้ผู้เรียนได้คิด พุดและเขียนเกี่ยวกับสิ่งที่ได้พบเห็นระหว่างการทำกิจกรรมรับใช้สังคม
5. จัดให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้ทักษะทางวิชาการและความรู้ในสถานการณ์จริงในชุมชนของเขาเอง
6. ให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งทีนอกเหนือจากการเรียนรู้ในห้องเรียน
7. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาความรู้สึกในการเอาใจใส่ผู้อื่น

4. แนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์และแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระทางเลือก

เศรษฐศาสตร์ เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำรงชีวิตของคนในสังคม การเรียนรู้เศรษฐศาสตร์สามารถช่วยให้คนเราได้เรียนรู้และเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง และเข้าใจการดำเนินการทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อตนเองและสังคมได้ดี นอกจากนี้ความรู้เศรษฐศาสตร์ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือที่ช่วยป้องกัน แก้ไข หรือขจัดปัญหาทางเศรษฐกิจที่แต่ละคนและสังคมต้องเผชิญได้อย่างมีเหตุผลและมีประสิทธิภาพ (วิทยากร เขียงกุล, 2542)

เศรษฐศาสตร์ เป็นการศึกษาหรือเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์ในโลกของความขาดแคลน (Walton and Wykoff, 2001) โดยศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น การเลือก การบริโภค การประกอบการ และการปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมเดียวกันหรือต่างกัน ดังนั้นเศรษฐศาสตร์จึงเป็นสาขาวิชาหนึ่งของสังคมศาสตร์ โดยเป็นการศึกษาปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ที่มีผลมาจากการอยู่ร่วมกันในสังคม และมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งในการศึกษาและแก้ปัญหาต่างๆ ตลอดจนการจัดระเบียบวิธีที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ จำเป็นที่วิชาเศรษฐศาสตร์ต้องไปเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับวิชาอื่นๆ ในหมวดสังคมศาสตร์ เช่น รัฐศาสตร์ การเมือง บริหารธุรกิจ และจิตวิทยา เป็นต้น

นอกจากเศรษฐศาสตร์จะมีความสัมพันธ์กับศาสตร์อื่นๆ ในปัจจุบัน ยังได้มีการนำความรู้ทางเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์เข้ากับศาสตร์อื่นๆ อีกมากมาย และเรียกชื่อวิชาตามศาสตร์นั้นๆ เช่น เศรษฐศาสตร์วิศวกรรม เศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม เศรษฐศาสตร์สาธารณสุข และเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น (กฤติยา ตติรังสรรค์สุข, 2541: รัตนา สายคณิต และชลลดา จามรกุล, 2545)

ความหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์

คำว่า "เศรษฐศาสตร์" หรือ "Economics" เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า "oikonomikos" หมายถึง ศาสตร์ที่เกี่ยวกับการจัดการครอบครัว (household management) (รัตนา สายคณิต และชลลดา จามรกุล, 2545) ซึ่งเป็นความหมายดั้งเดิมของเศรษฐศาสตร์ แต่เมื่อสังคมมนุษย์มีการขยายตัว มีการพัฒนาและเจริญขึ้นเรื่อยๆ ความหมายของเศรษฐศาสตร์จึงขยายกว้างขึ้น โดยครอบคลุมไปถึงการบริหารระดับประเทศ และระดับโลก ซึ่งมีผู้ให้ความหมายต่างๆ กันไป ดังนี้

แซมมวลสัน (Samuelson, 1973) ได้นิยามว่า วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาถึงวิธีการที่มนุษย์ และสังคมตัดสินใจเลือกใช้ทรัพยากรที่หาได้ยากและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายๆ ทางไปผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ตลอดจนการจำแนกแจกจ่ายสินค้าและบริการเหล่านั้นไปยังบุคคลต่างๆ ในสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

โรล์ฟ และวิลเลียม (Rohlf and William, 1992) ได้นิยามความหมายของวิชา เศรษฐศาสตร์ไว้ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาว่าจะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างไร เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดให้เต็มที่เท่าที่สามารถจะทำได้

มิงส์ (Mings, 1995) กล่าวว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาทางสังคมศาสตร์ ซึ่งตระหนักในเรื่อง การนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยการใช้วิธีการทาง วิทยาศาสตร์ และการใช้เหตุผลทางเศรษฐกิจ เศรษฐศาสตร์จะทำให้สามารถเข้าใจ และจัดการกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ความจำกัดของทรัพยากรมีความสัมพันธ์กับความต้องการของมนุษย์ ทำให้ ต้องทำการตัดสินใจเกี่ยวกับทางเลือกที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่

อนัญญา โปราณานนท์ (2538) ได้สรุปความหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์ไว้ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาหรือเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการนำเอาทรัพยากรที่มีจำนวนจำกัด มาผลิตเป็น สินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีมากมายไม่จำกัด ซึ่งสอดคล้องกับ กฤตยา ตติรังสรรค์สุข (2541) ที่สรุปไว้ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการเลือกใช้ทรัพยากรที่มี อยู่อย่างจำกัดไปในการผลิตสินค้าและบริการให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสนองความต้องการของ มนุษย์ซึ่งมีอยู่อย่างไม่จำกัด และสอดคล้องกับ ตีรณ พงศเมฆพัฒน์ (2541) ที่กล่าวว่า วิชา เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาถึงการตัดสินใจเลือกของหน่วยเศรษฐกิจต่างๆ ว่าเป็นอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขปกติที่ทรัพยากรมีอยู่จำกัด อันเป็นผลให้การตัดสินใจเลือกของหน่วยเศรษฐกิจ ต่างๆ นั้นย่อมต้องอาศัยเหตุผลแห่งความประหยัด โดยหวังให้ตนบรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ได้ มากที่สุดเท่าที่ข้อจำกัดทั้งหลายจะอำนวยให้ได้

ส่วนความหมายของเศรษฐศาสตร์ตามที่พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ไว้ คือ เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอย สิ่งต่างๆ ของชุมชน มี 2 สาขา คือ เศรษฐศาสตร์จุลภาค ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ภาคที่ศึกษาปัญหา เศรษฐกิจส่วนบุคคล หรือปัญหาการขาดตลาด เป็นต้น และเศรษฐศาสตร์มหภาค ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ภาคที่ศึกษาปัญหาเศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวม เช่น ปัญหาเรื่องรายได้ของ ประชาชาติ การออมทรัพย์ของประชากร ปัญหาการลงทุน

จากคำนิยามของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มีผู้ให้คำนิยามไว้ สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไปใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งมีอยู่อย่างไม่จำกัด

แขนงของวิชาเศรษฐศาสตร์

ในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ได้แบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็น 2 แขนง คือ เศรษฐศาสตร์ จุลภาค (Microeconomics) และเศรษฐศาสตร์มหภาค (Macroeconomics) โดยมีผู้ให้ ความหมายไว้ต่างๆ ดังนี้

เศรษฐศาสตร์จุลภาคเป็นศาสตร์ของการตัดสินใจเลือกภายใต้ความขาดแคลน โดยเป็นการศึกษาการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคลและศึกษาพฤติกรรมกลุ่มในแต่ละตลาด ส่วนเศรษฐศาสตร์มหภาคเป็นการศึกษาภาพรวมของตลาดอย่างกว้างๆ เช่น การอธิบายถึงอัตราการว่างงานของประเทศ ระดับราคาสินค้าโดยทั่วไป และผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ เป็นต้น (Frank, 1994)

นราทิพย์ ชูติวงศ์ (2537) ได้นิยามไว้ว่า เศรษฐศาสตร์จุลภาคเป็นการศึกษาพฤติกรรมของหน่วยเศรษฐกิจต่างๆในระบบเศรษฐกิจ อันได้แก่ ผู้บริโภค ผู้ผลิต เจ้าของปัจจัยการผลิต หรือหน่วยเศรษฐกิจอื่นใดที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ในระบบเศรษฐกิจทั้งในฐานะบุคคลหรือกลุ่มของบุคคล การศึกษาในเศรษฐศาสตร์จุลภาคจะชี้ให้เห็นพฤติกรรมการตัดสินใจของหน่วยเศรษฐกิจดังกล่าวว่าเป็นเช่นใด เพราะเหตุใด ทั้งในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะหนึ่งๆ และในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เช่น การตัดสินใจซื้อสินค้าของผู้บริโภค หรือการตัดสินใจผลิตสินค้าของผู้ผลิต ส่วนเศรษฐศาสตร์มหภาค เป็นการศึกษาพฤติกรรมมวลรวมของระบบเศรษฐกิจทั้งระบบ เช่น การกำหนดรายได้ การจ้างงาน ระดับราคาทั่วไป ภาวะการเงินของประเทศ ตลอดจนการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

กฤตยา ตติรังสรรค์สุข (2541) ได้กล่าวถึงความแตกต่างของเศรษฐศาสตร์จุลภาคกับเศรษฐศาสตร์มหภาคไว้ว่า เศรษฐศาสตร์จุลภาคเป็นการศึกษาพฤติกรรมของหน่วยเศรษฐกิจหน่วยย่อยๆ หน่วยใดหน่วยหนึ่งโดยเฉพาะ ตลอดจนทั้งเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของแต่ละหน่วยนั้นๆ อย่างเป็นเอกเทศ ในที่นี้หมายถึงการศึกษาถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ของบุคคลหนึ่งๆ หน่วยผลิตหนึ่งๆ อุตสาหกรรมหนึ่งๆ ตลอดจนสินค้าใดสินค้าหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง ส่วนเศรษฐศาสตร์มหภาคมุ่งศึกษามวลรวม เป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจของระบบเศรษฐกิจโดยรวม เช่น วิเคราะห์อุปสงค์มวลรวมของผู้บริโภค อุปทานมวลรวมของผู้ผลิต ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ การจ้างงานทั้งหมดในประเทศ ระดับราคาเฉลี่ยโดยทั่วไป ระดับการบริโภค การออม การลงทุน รายได้ประชาชาติ การส่งออก การนำเข้า เป็นการดูรวมๆ มีการอุปมาอุปมัยเหมือนการพิจารณาต้นไม้แต่ละต้น (จุลภาค) กับทั้งป่า (มหภาค) ว่าต้นไม้แต่ละต้นโตขึ้นหรือแคระแกรนอย่างไร หรือป่าไม้ทั้งป่าขยายตัวหรือหมดสภาพไปอย่างไร

ในส่วนของเนื้อหาวิชาในเศรษฐศาสตร์จุลภาคนั้น แฟรงค์ (Frank, 1994) ได้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นเรื่องของการคิดแบบนักเศรษฐศาสตร์ โดยการนำหลักของต้นทุนและผลประโยชน์มาใช้ในการตัดสินใจ (The Cost-Benefit Approach to Decisions) และการศึกษาเรื่องอุปสงค์และอุปทาน (Demand and Supply) ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาทฤษฎีพฤติกรรมผู้บริโภค (The Theory of Consumer Behavior) ส่วนที่สาม เป็นการศึกษาทฤษฎีการผลิตและโครงสร้างตลาด (The Theory of The Firm and Market Structure) ส่วนที่สี่ เป็นการศึกษาตลาด

ปัจจัยการผลิต (Factor Markets) และส่วนที่ห้า เป็นการศึกษาเรื่องดุลยภาพทั่วไปและสวัสดิการ (General Equilibrium and Welfare)

ส่วนเนื้อหาของวิชาในเศรษฐศาสตร์มหภาคนั้น ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการแนะนำระบบเศรษฐกิจในส่วนของข้อเท็จจริงและรูปแบบขั้นต้น เช่น บัญชีรายได้ประชาชาตินโยบายการเงินและนโยบายการคลัง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาเรื่อง อุปสงค์และอุปทานรวม และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Aggregate Demand, Supply and Growth) ส่วนที่สาม เป็นการศึกษาพฤติกรรมขั้นพื้นฐาน (Behavioral Foundations) ได้แก่ การบริโภคและการออม การใช้จ่ายเพื่อการลงทุน อุปสงค์ของเงิน เป็นต้น ส่วนที่สี่ เป็นการศึกษาเรื่อง เงินเฟ้อ การว่างงาน การขาดดุลงบประมาณ และการแก้ไขปัญหาภาคต่างประเทศ (Inflation, Unemployment, Budget Deficits, and International Adjustments) (Dornbusch and Fischer, 1994)

6. แนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสทางเลือก

จากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 2540 กระตุ้นให้เกิดแนวคิดในการหาทางออกให้สังคมไทยขึ้นอีกกระแสหนึ่ง นอกเหนือจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ครอบงำสังคมไทยมานาน คือ เศรษฐศาสตร์กระแสรอง หรือบางครั้งอาจเรียกว่าเศรษฐศาสตร์กระแสทางเลือก แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในกระแสนี้มีอยู่หลายแนวคิดที่มีหลักการพื้นฐานไปในแนวทางเดียวกัน คือ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์มนุษยนิยม และเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง

แนวคิดแรก คือ เศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีสาระสำคัญของปรัชญาดังที่นักวิชาการได้ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัส เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่างๆ ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุก

ระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้น ได้มีนักวิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์หลายคน ได้วิเคราะห์และสรุปแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังเช่น สุนทร กุลวัฒนวรพงษ์ (2544) ได้วิเคราะห์และมีมุมมองใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ ที่สำคัญไม่หลงไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

สวน อารัง อุดมไพจิตรกุล (2544) ได้สรุปไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยมีเศรษฐศาสตร์พอเพียง คือ องค์ความรู้อยู่เบื้องหลังเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเศรษฐศาสตร์พอเพียง คือ ความรู้ในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์มากที่สุดสำหรับประชาชน อันก่อให้เกิดความเข้มแข็งในทุกส่วนโดยร่วมมือกัน และให้ความสำคัญกับ “คุณค่า” ซึ่งเกี่ยวกับจิตวิญญาณมากกว่า “มูลค่า” ซึ่งเกี่ยวกับเงิน จึงนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน โดยสามารถจะประสานเข้ากับระบบโลกได้ ที่เรียกว่า ความเป็นไทยในระบบสากล (Localization within Globalization) และผดุง ชาวสำอาง (2542) ได้สรุปความหมายไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่คนในชุมชนต่างๆ ตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด สามารถจะทำการผลิตเพื่อการดำรงชีพได้ตามอัตภาพ โดยสามารถมีปัจจัยสี่ คือ อาหารพอเพียงต่อความต้องการของร่างกาย มีเสื้อผ้าสำหรับนุ่งห่ม มีที่อาศัยตามอัตภาพ และสามารถได้รับการบริการสาธารณสุขได้ในยามเจ็บป่วย

จากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว ต้องอาศัยหลักการพึ่งตนเอง ซึ่งอาจแยกแยะโดยยึดหลักสำคัญ 5 ประการ คือ (สุนทร กุลวัฒนวรพงษ์, 2544)

1. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแกร่งเป็นอิสระ

3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

4. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการตามสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง

5. ด้านเศรษฐกิจ ในภาวะเศรษฐกิจวิกฤติต้องปรับทิศทางจากเดิมที่มุ่งเพิ่มรายได้ มาเป็นมุ่งลดรายจ่าย โดยยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้

จากการเสวนาทางวิชาการเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ : มุมมองของนักเศรษฐศาสตร์" จัดโดยคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาเศรษฐศาสตร์นั้น นักเศรษฐศาสตร์ที่มาร่วมเสวนา ได้วิเคราะห์ความหมายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งสรุปได้เป็น 4 แนวคิด ดังนี้ (คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, 2546)

1. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นความคิดที่เหนือแนวคิดเศรษฐศาสตร์ เป็นเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นเรื่องของเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอยู่แบบชุมชน อันเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของไทย เป็นรากฐานของชีวิตและสังคมของประเทศชาติมานาน อีกทั้งเศรษฐกิจพอเพียงโยงไปถึงศาสนา เป็นเรื่องของความพอดี หมายถึง การลดความอยากลงมาสู่ระดับที่พึ่งตนเองได้พอเพียง เป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ

2. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกลาง โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ ความพอดี ความเสี่ยง และการพึ่งตนเอง ประเด็นเรื่องความพอดีเทียบเคียงได้กับดุลยภาพในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ในส่วนที่เกี่ยวกับความเสี่ยง คือ การสร้างภูมิคุ้มกันหรือการลดความเสี่ยง คือ ให้ปลอดภัยจากการแปรผันมากที่สุด มีลักษณะที่ยั่งยืน (Sustainability) ซึ่งหากพึ่งพาตนเองได้มาก ปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของตนเองก็ลดลง ซึ่งมีผลให้ความเสี่ยงลดลงด้วย

3. เศรษฐกิจพอเพียงสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ และมีแนวทางการบริหารความเสี่ยง โดยมีการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุล

4. ความคิดที่เป็นประโยชน์อื่นๆ คือ พิจารณาในฐานะข้อคิดที่จะดำเนินชีวิต และดำเนินการพัฒนาประเทศ ว่าควรเป็นไปในทิศทางใดจึงจะเกิดความเป็นปึกแผ่น ซึ่งจะต้องพิจารณาตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศ

จะเห็นได้ว่าความแตกต่างของการให้ความหมาย มี 2 แนวทางคือ กลุ่มที่อธิบายว่าเหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการใช้ความหมายที่พระองค์ทรงอธิบายไว้ว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ส่วนกลุ่มที่อธิบายว่าสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์

กระแสหลักนั้น ใช้คำจำกัดความที่สั้นกว่า คือ พอประมาณ และมีเหตุผล และเหตุผลที่สำคัญคือ การบริหารความเสี่ยง (Risk Management) เพื่อให้เกิดสถานการณ์ที่ดีที่สุด (Optimality)

ประเด็นสำคัญของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การจัดสรรทรัพยากรนั้น ต้องยึดเอาทรัพยากรเป็นที่ตั้ง ควบคุม และลดความต้องการที่ไม่จำกัดลงมา เพื่อจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถนำไปเพื่อสนองตอบความต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องหาวิธีเอาชนะหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่ถ้าเอาความต้องการที่ไม่จำกัดเป็นตัวตั้งแล้ว วิธีการจัดสรรทรัพยากรตอบสนองความต้องการดังกล่าวจะสิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้อย่างรวดเร็ว และจำนวนมาก โดยพัฒนาเทคโนโลยีแล้วนำมาช่วยในการผลิต เทคโนโลยีพัฒนามากเท่าใดทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้หมดเร็วขึ้นมากควบคุมกันไป

ส่วนวิธีการลดความต้องการในการบริโภคลงมา จะลดการพึ่งพิงเทคโนโลยีลงได้ เพราะสามารถจะพึ่งพาตนเองด้านการผลิต ทำให้ประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดสมดุลของธรรมชาติ และเกิดความยั่งยืนตามมา วิธีการเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ประชาชนต้องรู้จักตนเอง และมีความรู้เกี่ยวกับตนเอง (Self Knowledge) เพราะความรู้เกี่ยวกับตนเองจะทำให้มีเหตุผลในการจัดสรรทรัพยากรบนพื้นฐานที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่จำกัด ในขณะที่ประชากรของโลกนั้นเพิ่มจำนวนอย่างมากมายและรวดเร็ว ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดขาดแคลน และทำให้การดำเนินชีวิตในโลกนี้ยากลำบากขึ้น ถ้าทุกฝ่ายเห็นใจกัน และเข้าใจว่าเวลานี้ทั่วโลกเกิดความยากเข็ญ เพราะภาวะการเงินปั่นป่วน ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ แล้วพยายามที่จะค้าจุนกัน ช่วยเหลือกันก็จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสะดวกสบาย โดยลดความเห็นแก่ตัว ควบคุมความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด โดยกำหนดระดับความต้องการและปรับเข้าหาความพร้อมของทรัพยากร โดยมีความเอื้ออาทรกันระหว่างบุคคลกับบุคคล ระหว่างบุคคลกับระบบ โดยเน้นความสำคัญของคุณค่ามากกว่ามูลค่า สนใจค้ำค่ามากกว่าค้ำทุน จะทำให้การจัดสรรสิ่งที่มีจำกัดเกิดความประหยัด และก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดสำหรับประชาชน ทำให้สังคมเข้มแข็ง และมีความยั่งยืน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของเศรษฐศาสตร์พอเพียง

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ให้ความสนใจกับเทคนิคที่จะก่อให้เกิดความทันสมัย (Modernization) คือ การตอบแทนทางวัตถุ ซึ่งวัดที่มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Value) โดยใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) และเงินดังกล่าวยังใช้เป็นสินค้าตัวใหม่ที่ซื้อขายกันได้ มีราคาขึ้นลงตามหลักอุปสงค์และอุปทาน

เศรษฐศาสตร์พอเพียง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงกับตัวเอง ทำให้อยู่ได้ไม่ต้องเดือดร้อน มีสิ่งจำเป็นที่ทำได้โดยตัวเองไม่ต้องแข่งขันกับใคร และมีเหลือเพื่อช่วยเหลือผู้ที่ไม่มี อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยนในชุมชนและขยายไปจนสามารถที่จะเป็นสินค้าส่งออก เศรษฐศาสตร์พอเพียง

เป็นเศรษฐกิจระบบเปิดที่เริ่มจากตนเองและความร่วมมือ วิธีการเช่นนี้จะดึงศักยภาพของประชากรออกมาสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวซึ่งมีความผูกพันกับ "จิตวิญญาณ" คือ "คุณค่า" มากกว่า "มูลค่า"

การบริโภคในระบบเศรษฐกิจพอเพียงจะจัดลำดับความสำคัญของ "คุณค่า" มากกว่า "มูลค่า" มูลค่านั้นขาดจิตวิญญาณ เพราะเป็นเศรษฐกิจภาคการเงินที่เน้นที่จะตอบสนองต่อความต้องการที่ไม่จำกัดซึ่งไร้ขอบเขต เป็นการบริโภคที่ก่อให้เกิดความทุกข์และจะไม่มีโอกาสบรรลุวัตถุประสงค์ในการบริโภคที่จะก่อให้เกิดความพอใจและความสุข (Maximization of Satisfaction)

การบริโภคที่ฉลาดจะช่วยป้องกันการขาดแคลน แม้จะไม่ร่ำรวยรวดเร็วแต่ในยามปกติก็จะทำให้ร่ำรวยมากขึ้น ในยามทุกข์ภัยก็ไม่ขาดแคลน และสามารถจะฟื้นตัวได้เร็วกว่า โดยไม่ต้องหวังความช่วยเหลือจากผู้อื่นมากเกินไป เพราะฉะนั้นความพอมีพอกินจะสามารถอุ้มชูตัวได้ ทำให้เกิดความเข้มแข็ง และความพอเพียงนั้นไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง แต่มีการแลกเปลี่ยนกันได้ระหว่างหมู่บ้าน เมือง และแม้กระทั่งระหว่างประเทศ ที่สำคัญคือ การบริโภคนั้นจะทำให้เกิดความรู้ที่จะอยู่ร่วมกับระบบรักษาระบบชาติ ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง เพราะไม่ต้องทิ้งถิ่นไปหางานทำ เพื่อหารายได้มาเพื่อการบริโภคที่ไม่เพียงพอ

แนวคิดที่สอง คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์ที่สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษยชาติ และของโลกในระยะยาว พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ พุทธและเศรษฐศาสตร์

"พุทธ" นั้นเป็นคำย่อของคำว่า พุทธธรรม หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่าด้วยลักษณะหรือกฎเกณฑ์ที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติที่มนุษย์พึงรู้พึงเข้าใจ เพื่อมนุษย์จะได้ปฏิบัติตัว หรือดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ดังกล่าว ส่วนคำว่า "เศรษฐศาสตร์" เป็นวิชาที่ว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโภคทรัพย์ เมื่อรวมคำว่าพุทธธรรม และเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน จึงเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งหมายถึง การนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นมาจากอารยธรรมตะวันตก โดยเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะความเป็นจริงของตัวมนุษย์ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ และถ้าหากจะพิจารณาความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์ ตามกรอบของวิชาเศรษฐศาสตร์แนวตะวันตก ก็อาจนิยามได้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคล และสังคมบรรลุซึ่ง ศานติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุ ภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด ส่วนการผลิตและการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น มี

ความหมายต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ ปัญญาเป็นวิธีการผลิตอย่างเดียวที่มีความสำคัญที่สุด ระบบเศรษฐกิจแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงเป็นระบบปัญญานิยม แทนที่จะเป็นระบบทุนนิยม ส่วนความหมายของการบริโภค คือ การหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจ เพื่อทดแทนส่วนที่เสื่อมโทรมและสึกหรอ ช่วยให้มีความผ่อนคลายและจิตใจที่สมบูรณ์ อันนำไปสู่การสะสมพลังปัญญา เป็นการบริโภคแต่เพียงพอดี (อภิชัย พันธเสน, 2547)

พุทธเศรษฐศาสตร์มีจุดยืนที่จะบรรลุเป้าหมายของการมีความสุขของมนุษย์ โดยที่จะต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นอย่างชัดเจน ประกอบด้วยทฤษฎีหลักที่เป็นหัวใจสำคัญในวิชาเศรษฐศาสตร์ 4 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการผลิต (production theory) ทฤษฎีการบริโภค (consumption theory) ทฤษฎีอรรถประโยชน์ (utility theory) และทฤษฎีการกระจายผลผลิต (distribution theory) และประยุกต์ทฤษฎีอีก ๓ ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการใช้เวลา (time-use theory) ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด (theory of economy) และทฤษฎีว่าด้วยการหาความสุขหรือความพอใจจากการทำงาน (theory of work satisfaction)

ทฤษฎีว่าด้วยการผลิต (production theory) เป็นหัวใจเบื้องต้นของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มักจะเน้นประสิทธิภาพในการผลิตเป็นหลัก แต่ในกรณีส่วนใหญ่จะไม่ได้เน้นการลดการทำลายล้างทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็ละเลยปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ที่มีกรรมเน้นมากที่สุด ในพุทธนั้นก็คือ ปัญญา ทฤษฎีการผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์จะแสดงให้เห็นว่าปัญญาที่มีความสำคัญต่อกระบวนการผลิตมากน้อยเพียงใด และในความเป็นจริงปัญญาเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญกว่าปัจจัยการผลิตทั้งหมดที่มีอยู่ ปัญญาจะช่วยให้เกิดการผลิตที่ลดการทำลายล้างทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ทฤษฎีการบริโภค (consumption) เป็นจุดอ่อนที่สุดของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ทั้งนี้เพราะเป็นการเน้นการบริโภคเพื่อสร้างอรรถประโยชน์สูงสุด (maximize utility) โดยที่อรรถประโยชน์ (utility) แบบพุทธเศรษฐศาสตร์ก็คือ ความพึงพอใจจากการเสพกามสุข หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระตุ้นกิเลสให้ตื่นตัวอยู่เสมอ สิ่งที่จะช่วยระงับกามสุขได้อย่างแท้จริงก็คือ ปัญญา ที่เข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ดังนั้น การบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเน้นการบริโภคแต่เพียงประเภทเดียว คือ การบริโภคเพื่อบำบัดความทุกข์เวทนา อันเกิดจากความจำเป็นทางสรีรภาพ (physiological needs) หรือความจำเป็นทางชีวภาพ (biological needs) เพราะถ้าหากไม่ได้รับการบำบัดแล้วร่างกายไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ปัญญาที่ไม่สามารถเกิดได้ การบริโภคตามแนวคิดนี้สามารถอธิบายประสิทธิภาพในการบริโภคได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่วิชาเศรษฐศาสตร์ปกติไม่สามารถอธิบายได้ ดังนั้น นอกจากการผลิต และการบริโภค ไม่ใช่สิ่งที่จะแยกจากกันโดยเด็ดขาดแล้ว ยังต้องมีการเชื่อมโยงกัน โดยมีปัญญาเป็นปัจจัยเชื่อมโยงที่สำคัญ

ทฤษฎีอรรถประโยชน์ (utility theory) เศรษฐศาสตร์ตะวันตกอธิบายในแง่ของความพึงพอใจที่ได้จากการเสพความสุขนั่นก็คือการมีความพึงพอใจ (pleasure) จากการเสพ หรือการได้รับสิ่งที่พึงใจ และการหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด (pain) ในขณะที่อรรถแบบพุทธนั้นแปลว่าประโยชน์ที่พึงหมาย นั่นคือ จะต้องมีความเข้าใจถึงเป้าหมายที่จะบรรลุอย่างชัดเจนก่อนลงมือปฏิบัติ นั่นก็คือ ความสามารถในการใช้สอยสิ่งให้นำมาบริโภคให้เกิดประโยชน์ในการเกื้อกูลชีวิตและสติปัญญาแก่ผู้บริโภคให้มากที่สุด

ทฤษฎีการกระจายผลผลิต (distribution theory) เป็นเป้าหมายสุดท้ายของวิชาเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากทั้งการผลิตและการบริโภคนั้น ในที่สุดก็ต้องการให้เกิดสวัสดิการแก่สังคม ปัญหาจึงอยู่ที่เมื่อผลิตแล้วจะมีการกระจายผลผลิตอย่างไรจึงจะเกิดความเป็นธรรมแก่ผู้ผลิต และเมื่อผู้ผลิตได้รับผลผลิตไปบริโภคแล้ว จะเกิดสวัสดิการสูงสุดแก่สังคมด้วย ส่วนในวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นมีจุดยืนที่ชัดเจนจากการปรารถนาจะให้ทุกคนมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขโดยการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นน้อยที่สุด ความทุกข์ของมนุษย์แต่ละคน ตลอดจนสังคมมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่ยังคงมีอยู่ จำเป็นต้องได้รับการบรรเทาโดยไม่มีข้อยกเว้น

ส่วนในอีก ๓ ทฤษฎีนั้นอาจจะถือได้ว่าเป็นการประยุกต์ทฤษฎีหลักเอามาใช้ในเรื่องต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย ทฤษฎีการใช้เวลา (time use theory) ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด (theory of economy) ทฤษฎีที่ว่าด้วยการหาความสุขหรือความพอใจจากการทำงาน (theory of work satisfaction) โดยที่ทฤษฎีการใช้เวลาชี้ให้เห็นว่า เวลาในวิชาเศรษฐศาสตร์นั้นถือว่าเป็นสินค้า (commodity) ชนิดหนึ่ง จะบริโภคอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์สูงสุด เวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับการจัดสรรค่อนข้างจะเท่าเทียมกัน จะใช้เวลาอย่างไรจึงจะทำให้ได้รับความสุขตลอดเวลา ภายใต้หลักเกณฑ์ของการไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ส่วนทฤษฎีที่ว่าด้วยการประหยัดนั้นเป็นการพัฒนาต่อจากทฤษฎีการใช้เวลา แต่เป็นการเน้นการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อลดการเบียดเบียนสิ่งอื่นๆ รวมทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนทฤษฎีที่ว่าด้วยการหาความสุขจากการทำงาน เกิดจากเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ที่เห็นว่าการทำงานเป็นความทุกข์ เนื่องจากพัฒนาการของความคิดเรื่องงาน และการทำงานมาจากยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งสภาพการทำงานคือการทารุณ กดขี่โหดร้าย โดยงานและการทำงานไม่มีความจำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นเสมอไป ถ้าสามารถทำให้การทำงานเป็นความสุขไปด้วยพร้อมกัน จะมีผลต่อแนวคิดเรื่องงานและทฤษฎีค่าจ้างใหม่อย่างสิ้นเชิง

แนวคิดที่สาม คือ เศรษฐศาสตร์มนุษย์นิยม ซึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ที่เน้นคุณค่าหรือความจำเป็นของมนุษย์ โดยอธิบายว่ามนุษย์มีการเติบโตทางคุณค่า หรือความจำเป็น หรือ

การให้คุณค่าทางวัตถุไปสู่ความจำเป็น หรือการให้คุณค่าทางสังคม และพัฒนาไปสู่คุณธรรมในที่สุด

จุดร่วมที่สำคัญระหว่างเศรษฐศาสตร์มนุษยนิยม กับพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ การให้ความสำคัญกับประเด็นความจำเป็นของมนุษย์แทนที่จะเน้นความปรารถนา ความต้องการหรือค้นหาเป็นหลัก โดยถือว่าเป็นลักษณะพื้นฐานที่สำคัญร่วมกันของมนุษย์โดยไม่ถูกจำกัดด้วยกาลเวลา เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ประเพณี และวัฒนธรรม ส่วนที่ต่างกันจริงๆ นั้น อยู่ที่การเน้นการพัฒนาหรือการเติบโตทางคุณค่าของมนุษย์ โดยที่เศรษฐศาสตร์มนุษยนิยม ศึกษาจากพฤติกรรมของมนุษย์ และยังคงมีลักษณะที่เด่นอันเป็นผลจากอารยธรรมตะวันตก คือ การเน้นความเป็นตัวตนของมนุษย์ ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์จะเน้นความไม่มีตัวตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาทางปัญญา และเมื่อมีการพัฒนาทางปัญญาให้สูงขึ้นไปเรื่อยๆ แล้ว ความจำเป็นเบื้องต้น ก็คือ ความจำเป็นทางวัตถุเพื่อการดำรงชีพเพียงอย่างเดียว เพราะความจำเป็นอื่นๆ ย่อมไม่มีความจำเป็น เมื่อสามารถเข้าถึงความจำเป็นเหล่านั้นด้วยปัญญา (อภิชัย พันธเสน, 2547)

แนวคิดที่ดี เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทยเริ่มจากข้อเสนอขององค์กรเอกชน และนักคิดระดับชาติหลายคน จนสามารถผลักดันให้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่ว่าจะส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักของการพัฒนา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544) เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองถือเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ว่า "ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน" เป็นที่ตั้ง อีกทั้ง เห็นว่า คนจำเป็นต้องบริโภค เพราะฉะนั้นการผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็น การค้าการแลกเปลี่ยน หรือการตลาดก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่สำคัญเป็นอันดับถัดมา ดังนั้น แนวคิดนี้จึงเห็นว่า ก่อนอื่นต้องให้ผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ในชุมชน จากนั้นนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของสังคม และการพึ่งตนเองได้ในระดับประเทศ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปนัดดา เจียรกุล (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่องแนวโน้มหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปของสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2541-2550) ในด้านปรัชญาของหลักสูตร จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง เนื้อหาสาระ การจัดการเรียนการสอน การวัด และประเมินผลการเรียน การบริหารหลักสูตร และปัญหาในการจัดหลักสูตร พบว่า หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปในทศวรรษหน้า จะเน้นความเข้าใจ และการอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และสังคมโลก การปรับตัว การคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีปัญญา และมีคุณธรรม รวมทั้งการให้ความรู้ และทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เพื่อการประยุกต์ใช้ และเพื่อความรู้อบ รู้กว้าง โดยมุ่ง

พัฒนาบัณฑิตให้มีความสามารถในการสื่อสาร มีทักษะพื้นฐานในเชิงสากล รู้จักคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรม สามารถเข้าใจความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและสังคมโลก รู้จักแสวงหาความรู้ มีมนุษยสัมพันธ์และมีความรับผิดชอบ โครงสร้างหลักสูตรยังคงจัดให้ศึกษาในกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ และกลุ่มวิชาภาษา การจัดรายวิชามีลักษณะการบูรณาการความรู้ โดยเนื้อหาสาระที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในสังคม ความเป็นมนุษย์ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และผลกระทบที่เกิดขึ้น การใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร และค้นคว้าหาความรู้ การจัดการเรียนการสอนให้ความสำคัญกับผู้เรียน และใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์มากขึ้น มีการใช้บทความที่ทันสมัย และกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายมากขึ้น โดยเน้นการปฏิบัติจริง

บุญศิริ อนันตเศรษฐ (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย โดยในการพัฒนากระบวนการดังกล่าว มุ่งเน้นเรื่องการสร้างจิตสำนึกของผู้เรียนในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ รวมทั้งการพัฒนาทัศนคติที่ดีของผู้เรียนต่อตนเอง เพื่อน ผู้สอน และการเรียนรู้ ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ผู้อำนวยการความสะดวกในการเรียนรู้ ที่ปรึกษา แหล่งของความรู้กระบวนการเรียนการสอนมีลักษณะเด่น คือ เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย ทันสมัย และน่าสนใจ ผลของการใช้กระบวนการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้น พบว่า เมื่อผู้เรียนได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากขึ้น ผู้เรียนที่มีพัฒนาการในด้านการเรียนรู้ด้วยตนเองสูง จะแสดงพฤติกรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความภาคภูมิใจในตัวเองที่มีสาเหตุเชื่อมโยงกับแรงจูงใจภายใน คือ ความพึงพอใจที่ตนเองได้พัฒนาได้ถ้าพยายามอย่างจริงจัง นอกจากนี้ การศึกษาพฤติกรรมของผู้เรียนในเชิงลึกยังพบว่ายังมีปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง อันได้แก่ ความกระหายอยากเรียนรู้ ความสนใจ ความชอบ ทัศนคติที่ดีต่อการเรียน การมีวินัยในตนเอง และความสามารถในการบริหารจัดการเรื่องเวลา

สหทัย พลภัทพี (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การนำเสนอแนวทางการพัฒนาการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนที่ดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถแบ่งได้ 4 ด้าน คือ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกันอย่างสมดุล จึงจะสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ ส่วนแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ การพัฒนาความรู้ และคุณธรรมในตัวบุคคลผ่านการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ

และการพัฒนาชุมชนให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้านอย่างสมดุล เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

แมกซ์เวลล์ เบลลิสสิโม และเมอร์เกนด์อลเลอร์ (Maxwell, Bellisimo and Mergendoller, 2001) ได้นำวิธีการสอนด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning หรือ PBL) มาใช้ในการเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยเปลี่ยนแปลงแนวทางจากวิธีการสอนที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม มาเป็นการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้แบบนำตนเอง (self-directed learning) มากกว่าการสอนที่เน้นครูเป็นศูนย์กลาง นักเรียนจะกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ และบรรลุจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ด้วยตนเอง คัดเลือกแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับปัญหาที่พวกเขากำลังหาคำตอบ ครูมีบทบาทเป็น Coach หรือผู้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ โดยให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป หรือเพื่อการสืบสอบ (Inquiry) นักเรียนจะวิเคราะห์สถานการณ์ และค้นหาคำตอบให้กับคำถาม

วิธีการสอนด้วยกระบวนการ Problem-Based Learning ที่นำมาใช้นั้น ประยุกต์มาจากการศึกษาด้านแพทยศาสตร์ ที่สอนด้วยกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานการเรียนรู้ (Problem-Based Learning หรือ PBL) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (student-centered learning) ซึ่งใช้กรอบความคิดแบบสหวิทยาการ (multidisciplinary framework) โดยเชื่อว่าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการศึกษาวิชาชีพทางการแพทย์

รูปแบบของ PBL ที่ได้มีการใช้ในกระบวนการสอนด้วย PBL ในโรงเรียนแพทย์ คือ

1. ผู้เรียนพบกับปัญหาซึ่งเป็นพื้นฐานโดยการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้
2. การนำเสนอปัญหาให้แก่ผู้เรียน มีลักษณะคล้ายคลึงกับปัญหาที่สามารถพบได้จริงในชีวิตประจำวัน
3. ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าเพื่อแก้ปัญหาที่ทำหาย ส่วนผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้เอื้อต่อการเรียนรู้หรือ Facilitator โดยตั้งคำถาม และควบคุมตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้ เพื่อแก้ปัญหา
4. มีการวิเคราะห์วิธีการเรียนรู้ระหว่างกระบวนการ (Process) และใช้เป็นแนวทางในการเรียนรู้ด้วยตนเอง (individualized study)
5. ความรู้และทักษะต่าง ๆ ซึ่งได้เรียนรู้ในขั้นตอนที่ 3 และ 4 จะนำมาใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อประเมินประสิทธิภาพของการเรียนรู้ และให้การเสริมแรงทางบวกแก่การเรียนรู้ในบริบทของการไปใช้ได้ในชีวิตจริง
6. การเรียนรู้ เกิดขึ้นโดยการผ่านกระบวนการที่ได้รับการบูรณาการเข้ากับฐานความรู้ (knowledge base) ที่มีอยู่ของผู้เรียน

ในการปรับปรุงรูปแบบ PBL ที่ใช้ในโรงเรียนแพทย์มาใช้ในวิชาเศรษฐศาสตร์นั้น The National Council on Economic Education (NCEE) ได้สร้าง และกำหนดมาตรฐานความรู้สำหรับวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เรียกว่า The Voluntary National Content Standards in Economics เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมาย ค.ศ. 2000 หรือ The Goal 2000 ซึ่งก็คือพระราชบัญญัติการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกา และสร้างแบบทดสอบวัดความรู้วิชาเศรษฐศาสตร์ (The Test of Economic Literacy) เพื่อประเมินผลการเรียนรู้วิชาเศรษฐศาสตร์ของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยหลักสูตรประกอบด้วย หน่วยการเรียนรู้เป็นจำนวน 6 หน่วยการเรียนรู้ เช่น การศึกษาเรื่องต้นทุนค่าเสียโอกาส ความขาดแคลน ระบบตลาด และการไหลเวียนของกระแสเงิน โดยแต่ละหน่วยการเรียนรู้ให้โอกาสนักเรียนได้ปรับปรุงทักษะสำคัญในการทำงานเป็นทีม การสื่อสาร การบริหารเวลา การตัดสินใจ การรวบรวมข้อมูล และการวิจัย และนักเรียนจะต้องจัดเตรียมรายงานพร้อมด้วยกราฟและแผนภูมิรวมทั้งการรายงานปากเปล่า งานที่กำหนดให้นักเรียนทำจะต้องใช้ทักษะการเรียนรู้ระดับสูง เช่น higher-order thinking หรือทักษะการคิดระดับสูง ผู้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์จะทดสอบความรู้ของนักเรียนในแต่ละหน่วยการเรียนรู้หลายครั้ง และทบทวนบทเรียนบ่อย ๆ เพื่อให้แน่ใจว่านักเรียนได้บรรลุเป้าหมายในหลาย ๆ ด้านของหลักสูตร ในหน่วยการเรียนรู้วิชาเศรษฐศาสตร์ซึ่งใช้กระบวนการ PBL ครูและนักเรียนจะพบกับปัญหาซึ่งมีวิธีการแก้ปัญหาได้มากกว่าหนึ่งวิธี โดยอาศัยการวิเคราะห์ วิจัย และการทำงานร่วมกัน

สิ่งที่นำมาพิจารณาในการสร้างหลักสูตรเศรษฐศาสตร์ที่ใช้วิธีการสอนที่ยึดปัญหาเป็นฐานการเรียนรู้สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย

ประการแรก ปัญหาที่ใช้จะต้องสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนอยากรู้ อยากเห็น หน่วยการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐานการเรียนรู้ จะต้องสนับสนุนให้ผู้เรียนรู้จักแสวงหาทรัพยากรที่เหมาะสม เพื่อให้พวกเขาได้รู้จักสร้างทักษะการศึกษาค้นคว้าและการวิจัย (research skills) มิใช่เสียเวลาไปกับการค้นหาข้อมูลที่ไม่มีประโยชน์หรือไม่มีจุดหมาย

ประการที่สอง คือ การพิจารณาลักษณะที่แตกต่างกันด้านสถาบันระหว่างโรงเรียนแพทย์ และโรงเรียนมัธยมโดยทั่วไปนั้น พบว่า เป้าหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่สอนในโรงเรียนมัธยมเน้นหนักไปในด้านเนื้อหาเป็นส่วนใหญ่ (content-driven) ดังนั้นหน่วยการเรียนรู้วิชาเศรษฐศาสตร์ก็มักจะมีโครงสร้างที่ทำให้แน่ใจได้ว่า นักเรียนจะได้เรียนแนวคิดสำคัญทางด้านเศรษฐศาสตร์โดยเฉพาะ (specific concepts) และกระบวนการคิด หรือการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชั้น แต่นักเรียนเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถนำการอภิปรายซักถามหรือสืบสอบ (inquiry) ได้อย่างอิสระ แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วยเนื้อหาที่วางไว้ตามโครงสร้างที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อป้องกันมิให้นักเรียนออกนอกเรื่องไปจากเป้าหมายที่หลักสูตรได้กำหนดไว้

ประการที่สาม คือ บทบาทที่แตกต่างกันของผู้สอนในกระบวนการเรียนการสอน ครูสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา มีเพียงความรู้ในวิชาเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นการใช้ปัญหาเป็นฐานการเรียนรู้หรือ PBL ในการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาจึงจำเป็นต้องอาศัยคู่มือหลักสูตรที่มีการจัดโครงสร้างอย่างรัดกุมเหมาะสม คู่มือนี้ประกอบด้วย การให้ความรู้พื้นฐานที่จะช่วยให้นักเรียนให้ความสนใจ และให้ความสำคัญต่อเป้าหมายของหลักสูตร และครูจำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมก่อนที่จะสอน ไม่เช่นนั้นครูก็มักจะให้ความสำคัญมากเกินไปกับวิธีการสอนแบบ PBL จนทำให้ละเลยเป้าหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์

ประการสุดท้าย เนื่องจากในโรงเรียนมัธยมศึกษาจะมีครูเพียงคนเดียว การสอนด้วยวิธี PBL จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาเครือข่ายครูในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ใช้ PBL ในการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ เครือข่ายครูเศรษฐศาสตร์ จะเป็นเครื่องสนับสนุนในการริเริ่มโครงการใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์

เมอร์เกนดอลเลอร์ เบลลิสสิโม และแมกซ์เวล (Mergendoller, Bellisimo and Maxwell, 2000) ได้ทำการเปรียบเทียบวิธีการสอนที่ใช้ปัญหาเป็นฐานการเรียนรู้ (Problem-Based Learning หรือ PBL) กับวิธีการสอนแบบดั้งเดิม (Traditional Instruction) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยตรวจสอบความแตกต่างที่สำคัญของประสิทธิผลของวิธีการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก และวิธีการสอนแบบดั้งเดิม ที่นำมาใช้ในการสอนเกี่ยวกับแนวคิดและหลักเศรษฐศาสตร์ ด้วยการพิจารณาปฏิสัมพันธ์ (interactions) ทั้งสองด้านระหว่างผลลัพธ์การเรียนรู้ด้วยวิธี PBL และวิธีการสอนแบบดั้งเดิม (Traditional Instruction) และความแตกต่างทางด้านความสามารถทางวิชาการของนักเรียน การเข้าถึงความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์ ทักษะคิดที่มีต่อวิชาเศรษฐศาสตร์ ความรู้สึกทางลบหลังจากประสบความล้มเหลวในการเรียน ระดับความยากที่ยอมรับได้ ปฏิกริยาโต้ตอบที่มีต่อความล้มเหลว ผลการศึกษาไม่พบความแตกต่างระหว่างการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ด้วยวิธี PBL และวิธีการสอนแบบดั้งเดิมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของนักเรียนในหน่วยการเรียนเฉพาะ แต่พบความแตกต่างในความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์ทั่วไป ซึ่งทำการวัดในช่วงต้นและปลายภาคการศึกษา แสดงว่าวิธีการสอนแบบดั้งเดิมสามารถเรียนรู้ได้ดีกว่า ดังนั้น นักปฏิรูปการศึกษาจึงพยายามค้นคว้าหาวิธีการที่ทำให้โรงเรียนและห้องเรียนมีประสิทธิผลมากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้โดยเสนอให้มีการปรับปรุงหลักสูตรที่มีมาแต่ดั้งเดิม โดยให้ความสำคัญต่อสถานการณ์ และปัญหาที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตจริงมากขึ้น เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้แบบยั่งยืน